

TARTU ÜLIKOOL

Pärnu kolledž

Sotsiaaltöö ja rehabilitatsiooni korraldus

Janeli Virnas

**ÕPILASFIRMADE PROGRAMMI MÕJU NOORTE
SOTSIAALSETE OSKUSTE ARENGULE NOORTE
HINNANGUL**

Lõputöö

Juhendaja: Katrin Saks, PhD

Pärnu 2017

Soovitan suunata kaitsmisele

(juhendaja allkiri)

Kaitsmisele lubatud "...“ a.

TÜ Pärnu kolledži sotsiaaltöö korralduse osakonna juhataja

Anne Rähn

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

(töö autori allkiri)

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Ülevaade sotsiaalsete oskuste käsitlestest ning õpilasfirmadest	6
1.1 Sotsiaalsete oskuste mõiste, klassifikatsioonid ja mõõtmine	6
1.2 Õpilasfirmad, nende eesmärk ja tegevus	14
2. Empiiriline uurimus noorte sotsiaalsete oskuste arendamisest õpilasfirmade programmi raames	24
2.1. Valim, andmekogumine ja andmeanalüüs	24
2.2. Tulemused	26
2.3. Arutelu ja järeldused	30
Kokkuvõte	35
Viidatud allikad	37
Lisa 1 Küsimustik õpilasfirmade liikmetele	41
<i>Summary</i>	45

SISSEJUHATUS

Seoses noorte tööhõiveprobleemidega on tõusnud üha enam päevakorda ka oskused, mida noored omandavad kooli ajal. Õpilasfirmade programm on kolmandas ja neljandas kooliastmes läbiviidav programm, mille põhiliseks eesmärgiks on noortes ettevõtlikkuse kui hoiaku ja ettevõtlusoskuste arendamine. Õpilasfirmade programm on levinud Euroopas ja Ameerikas. Eestis on antud programmi ellu viidud alates 1992. aastast. Õpilasfirmade programmi raames on uuritud varem ettevõtlikkusega seotud oskuseid, kuid otseselt sotsiaalseid oskuseid selle programmi raames ei ole varem uuritud. Küll aga on mitmeid ettevõtlikkusega seotud oskuseid nimetatud ka sotsiaalseid oskuseid käsitlevates teooriates (Caldarella & Merrell, 1997, lk 270–275, Gresham & Elliot, 1993, lk 289, Chazan, Laing, Davies & Phillips, 2001, lk 204, Walker *et al.*, 1995, lk 227). Sotsiaalseid oskusi peetakse väga oluliseks tööturule sisenedes ning töökohal hinnatakse heade sotsiaalsete oskustega inimesi (Keltikangas-Järvinen, 2011, lk 13). 2014–2015. aastal Inglismaal läbi viidud uuringus (Young Enterprise, 2015), mille raames uuriti õpilasfirmade programmi läbinud noori, leidis 97% noortest, et programmi läbides tõusis nende kutsealane konkurentsivõime (sh enesehinnang, saavutusvajadus ja tööks valmisolek). Sama uuringu raames tõdes 93% õpetajatest/juhendajatest, et õpilasfirmade programm kasvatas noorte teadlikkust oma võimetest ja potentsiaalidest (Young Enterprise, 2015, lk 4). Taanis 2011.–2012. aastal läbi viidud uuringust selgub, et noortel, kes on läbinud ettevõtlusõppe programmi (sh õpilasfirmade programmi), on suurem koolirõõm ja nad on oma tuleviku suhtes enesekindlamad (Vestergaard *et al.*, 2012, lk 25).

Samuti leiti Taanis läbi viidud uuringu raames, et on olemas positiivne seos ettevõtlusõppe programmi läbimisel (sh õpilasfirmade programmil), tööalasel ambitsioonikusel ja soovil panustada ühiskonda (Vestergaard *et al.*, 2012, lk 28).

Praktilise ettevõtlusõppe ja õpilasfirmade programmi positiivsetest mõjudest on toodud välja mitmeid erinevaid tahke nii Taanis kui ka Inglismaal läbi viidud uuringutes. Näiteks suureneb noorte teadlikkus oma tugevustest ja nõrkustest, tõuseb noorte kutsealane konkurentsivõime, enesehinnang ja tööks valmidus (Young Enterprise, 2015, lk 11). Samuti on noortel selgem arusaam oma rollidest ühiskonnas ja nad on nõus panustama nii koolis kui ka kogukonna tegevustes. Noorte ettevõtlikkusteadlikkus tõuseb ja nad oskavad teadlikumalt kasutada ja analüüsida oma oskusi ning kasutada neid väärtuste loomisel. Suureneb ka arusaamine vastutuse võtmise olulisusest (Vestergaard *et al.*, 2012, lk 47).

Antud tööga püütakse välja selgitada, kas õpilasfirmade programmi raames arenevad Eesti noorte, täpsemalt Tartu-, Põlva- ja Võrumaa noorte sotsiaalsed oskused.

Uuringuga püütakse leida vastus küsimusele: kas ja milliste sotsiaalsete oskuste ja isiksuseomaduste arengut toetab õpilasfirmade programm?

Töö eesmärgi täitmiseks on püstitatud järgmised uurimisülesanded:

- seletada lahti mõisted sotsiaalsed oskused ja õpilasfirmad;
- anda ülevaade sotsiaalsete oskuste taksonoomiast ja nende uurimisviisidest;
- anda ülevaade õpilasfirmade olemusest ja tegevusest;
- koostada valim ja küsitlusankeet;
- viia läbi ankeetküsitlus (eel- ja järeltestimine) e-ankeedi vormis;
- analüüsida ankeetküsitluste andmeid;
- raporteerida tulemused ja kirjutada järeldused ning kokkuvõte.

Lõputöö teoreetilise tausta avamiseks kasutatakse uuringuid, teadusartikleid ja erialakirjandust.

Erinevatele kirjandusallikatele toetudes toob autor töös välja erinevad lähenemised sotsiaalsete oskuste uurimisele. Peamine erialakirjandus puudutab sotsiaalsete oskuste käsitlemist, nende taksonoomiaid ja varasemaid uuringuid.

1. ÜLEVAADE SOTSIAALSETE OSKUSTE KÄSITLUSTEST NING ÕPILASFIRMADEST

1.1 Sotsiaalsete oskuste mõiste, klassifikatsioonid ja mõõtmine

Sotsiaalsete oskuste defineerimine on keeruline, sest erialakirjanduses puudub ühtne ja täpne definitsioon. Erinevad autorid kasutavad sotsiaalsete oskuste kirjeldamiseks samatähenduslikke termineid: sotsiaalne kompetentsus, suhtlemiskompetentsus, suhtlemisoskused, isikutevahelised oskused (Saat & Kanter, 2003, lk 1). Juba sotsiaalse kompetentsuse mõistet on raske üheselt defineerida, sest selle raames tuleb inimestel omandada nii iseenda kui teiste kohta terve väärtussüsteemide ja uskumuste kogum, mis sisaldab sotsiaalseid teadmisi, sotsiaalset toimimist ja tundlikkust suhetes. Kuna see väärtussüsteemide ja uskumuste kogum on niivõrd ulatuslik, siis on võimalik, et inimesed võivad olla sotsiaalselt kompetentsed ühes valdkonnas, aga teises mitte. Sama kehtib ka erinevate eluetappide kohta (Chazan *et al.*, 2001, lk 206). Siiski tõdetakse, et kui küsida erinevatelt indiviididelt arvamust, et kuidas nad defineeriksid sotsiaalset kompetentsust, saaks erinevad, kuid siiski mingil määral kattuvad ja sarnased definitsioonid (Krips, 2011, lk 78). Vaatamata kontseptuaalsetele erinevustele on enamus antud valdkonna uurijatest ühel arvamusel selles, et sotsiaalne kompetentsus tähendab indiviidi efektiivset funktsioneerimist sotsiaalses kontekstis (Krips, 2011, lk 8).

Sotsiaalsed oskused tähendavad indiviidi suutlikkust tulla toime teda ümbritsevate kaasinimestega. Sotsiaalsed oskused ei ole sünnipäraseid ja neid on võimalik õppida (Keltikangas-Järvinen, 2011, lk 7). Põhiliselt on sotsiaalseid oskuseid defineeritud kolmest kriteeriumist lähtuvalt. Esiteks, kaaslastepoolne aktsepteerimine. Selle puhul peetakse sotsiaalseteks oskusteks laste ja noorte käitumisviise, mis tagavad heakskiidu ning populaarsuse eakaaslaste seas. Teiseks, käitumusliku lähenemise järgi on sotsiaalsed oskused seotud positiivse ja negatiivse kinnitusega, kusjuures sotsiaalsete oskuste

arenemine suurendab positiivsete (kiituste) ja vähendab negatiivsete (karistuste) tõenäosust. Kolmandaks, sotsiaalse kohasusega seotud definitsiooni järgi peetakse sotsiaalseteks oskusteks situatsioonispetsiifilisi käitumisviise, mis ennustavad ja/või korreleeruvad oluliste sotsiaalsete väljunditega, sealhulgas eakaaslaste poolt aktsepteerimine, autoriteetide hinnang nende käitumisele ja populaarsus (Saat, 2005, lk 132). Sarnaselt eelnevalt välja toodud sotsiaalse kohasuse definitsioonile leiavad ka Caldarella ja Merrell, et käitumisviisid, mis sõltuvad konkreetsetest situatsioonidest, on seotud erinevate indiviidi jaoks oluliste sotsiaalsete nähtustega nagu näiteks populaarsus, hinnang indiviidi käitumisele teiste poolt ja eakaaslaste poolt aktsepteerimine (Caldarella & Merrell, 1997, lk 265).

Greshami ja Ellioti (1993) lähenemise järgi saab sotsiaalseid oskuseid defineerida kui sotsiaalselt aktsepteeritud õpitud oskusi, mis lubavad indiviidil suhelda teistega viisil, mis kutsub esile positiivseid reaktsioone ja aitab vältida negatiivseid reaktsioone. Nende lähenemise järgi vaadeldakse sotsiaalsete oskuste valdkondi õpetajate ja lapsevanemate seisukohast lähtuvalt. Lapsevanemad ja õpetajad peavad õpilaste sotsiaalsete oskuste arendamisel tähtsaks järgmisi valdkondi: koostöö, enesekehtestamine, vastutus, empaatiavõime ja enesekontroll (Gresham & Elliot, 1993, lk 287).

Chazan *et al.* (2001, lk 204) vaatlevad sotsiaalseid oskuseid ja sotsiaalset kompetentsust suhteliselt kitsalt, pelgalt suhtlemisoskustena. Nende lähenemise kohaselt võiks sotsiaalsete oskuste ja sotsiaalse kompetentsuse erinevate arusaamade ühisosa olla sooritamisoskused ehk mida indiviid peaks suutma efektiivseks suhtlemiseks, ja tõlgendamisoskused ehk mida indiviid peaks suutma teiste käitumise lahti mõtestamiseks ja sellele efektiivselt reageerimiseks (Chazan *et al.*, 2001, lk 204).

Walker *et al.* (1995, lk 227) on defineerinud sotsiaalseid oskusi kui kompetentside kogumikku, mis lubab indiviidil algetada ja hoida positiivseid sotsiaalseid suhteid, soodustab eakaaslaste poolt aktsepteeritust ja lubab indiviidil efektiivsemalt kohanduda suuremas sotsiaalses keskkonnas. Walkeri ja tema kolleegide lähenemine rõhutab, et indiviidi sotsiaalseid oskusi hindavad efektiivsuse seisukohalt inimesed, kes osalevad indiviidi sotsialiseerimises (lapsevanemad, sõbrad, õpetajad) ning nende varajane

sekkumine probleemide korral aitab vältida laste probleeme sotsiaalsusega (Walker *et al.*, 1995, lk 227).

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kui proovida siiski eristada termineid sotsiaalne kompetentsus ja sotsiaalsed oskused, siis võib väita, et sotsiaalsed oskused on üksikud, õpitud käitumised, mida inimene kasutab mingi ülesande täitmise eesmärgil, kusjuures selline käitumine on mõõdetav, jälgitav ja konkreetne. Sotsiaalne kompetentsus aga puudutab eelkõige teiste indiviidi ümbritsevate inimeste arvamust ja hinnanguid ning selle puhul rõhutatakse käitumise mõju teistele. Sellisel juhul määravad sotsiaalse kompetentsuse tavaliselt lähedaste inimeste arvamused, kellega indiviid suhtleb (Saat, 2005, lk 133).

Sotsiaalsete oskuste mõiste erinevate definitsioonide tõttu on ka nende klassifikatsioonid mõnevõrra erinevad. Caldarella ja Merrelli koostatud laste ja noorte nn positiivsete käitumisviiside taksonoomia aluseks on kontekstuaalne mudel, mille puhul lähtutakse koolikeskkonnast (Tropp & Saat, 2010, lk 75-76; Caldarella & Merrell, 1997, lk 275). Nende lähenemise põhjal seisneb sotsiaalne kompetentsus järgmistes oskustes: positiivne suhtlemine eakaaslastega, oma võimete ja potentsiaali teadvustamine ja kasutamine, koostööoskus nii eakaaslaste seas kui ka noort ümbritsevas taustsüsteemis, enesetundmine ja enesekindlus, enesejuhtimine, enesekehtestamine, piirangute ning normide ja erinevate juhendite mõistmine ja aktsepteerimine (Caldarella & Merrell, 1997, lk 274).

Toetudes Caldarella ja Merrelli (1997) sotsiaalsete oskuste taksonoomiale ning McGinnise ja Goldsteini (2003) teooriale töid Tropp ja Saat (2010) üldistatult sotsiaalsete oskustena välja järgnevaid oskusi: esiteks, sotsiaalne mõistmine, mille puhul peetakse oluliseks teiste inimeste tunnete ja mõtete mõistmist, nende vaatenurkadest arusaamist ja võimet teiste seisukohti arvestada. Teiseks, suhtlemine eakaaslastega, mille järgi on oluline oskus luua ja hoida suhteid eakaaslastega, omada koostööoskusi ning oskust suhelda vastassugupoolega. Kolmandaks, prosotsiaalne käitumine, mis hõlmab endas abistamise ja jagamise oskust (Tropp & Saat, 2010, lk 75-76).

Caldarella ja Merrell koostasid 1974.-1994. aastatel läbiviidud 21 empiirilise uuringu kokkuvõtteks taksonoomia, mis toob välja viis käitumuslikku dimensiooni. Neid dimensioone on kajastatud kõige rohkem erinevates sotsiaalseid oskusi käsitlevates uuringutes ning õpikutes. Seda jaotust nimetatakse positiivsete käitumisviiside taksonoomiaks ning see kirjeldab laste ja noorte üldisi sotsiaalseid oskuseid. Tegemist on väga mitmekülgse taksonoomiaga, mille raames kirjeldatakse suhtlemist nii laste kui täiskasvanutega (Saat, 2005, lk 135; Caldarella & Merrell, 1997, lk 266).

Positiivsete käitumisviiside taksonoomia sisaldab järgmisi alamkonstrukte (Saat, 2005, lk 135-136; Caldarella & Merrell, 1997, lk 270, 275):

- suhted eakaaslastega (*peer relations*): oskus öelda ja vastu võtta komplimente; abi pakkumine; vabandamine; kaaslaste eest seismine (kaitsmine); osalemine ühistes tegevustes; osalemine vestlustes; juhtimisoskuste omamine; tundlikkus kaaslaste tunnete suhtes (empaatia, sümpaatia); huumorimeel; sõprussuhete loomine ja hoidmine;
- enesejuhtimine (*self management*): oskus probleemide ilmnemisel rahulikuks jääda; oskus kontrollida oma käitumist tugevate emotsioonide (nt viha) korral; koostöö erinevates situatsioonides; kriitika talumine; reeglite ja piirangute järgimine; konfliktide korral oskus minna kompromissile; narrimise ignoreerimine või sellele kohaselt reageerimine;
- akadeemilised oskused (*academic skills*): õpetaja juhtnööride kuulamine ja täitmine; iseseisvus ülesannete täitmisel/lõpetamisel; individuaalsete tööülesannete täitmine oma võimete tasemel; vaba aja mõistlik kasutamine; käitumine organiseeritult (vajalikud kooliasjad kaasas, õigeaegne koolitulek); oskus küsida vajaduse korral abi; oskus küsimusi esitada; oskus ignoreerida kaaslaste mõjutusi (töö jätkamine vaatamata sellele, et kaasõpilased tundi segavad);
- kuuletumine (*compliance*): instruktsioonide ja juhendite järgimine; reeglite järgimine; vaba aja mõistlik kasutamine; enda mänguasjade ja kooliasjade jagamine teistega; kriitikale ja märkustele kohane reageerimine; määratud ülesande täitmine ning lõpule viimine; töövahendite, mänguasjade koristamine;

- kehtestamisoskused (*assertion skills*): initsiatiivi näitamine teistega suhtlemiseks; komplimentide tunnustamine; mängude alustamine, teiste kutsumine mängu; enda kohta positiivse väljatoomine; enesekindlus; sõbrunemine; ebaõigete reeglite ja toimingute vaidlustamine (ei-ütlemine); enda esitlemine võõrastele; usalduslikkus suhtlemisel vastassugupoolega; ülekohtule reageerimine.

Teine levinuim lähenemine on McGinnise ja Goldsteini (1990) klassifikatsioon, mis on heaks aluseks sotsiaalsete oskuste õppekavade koostamisel koolis (Tropp & Saat, 2010, lk 75). See põhineb *skillstreaming*'ul, normatiivsel õpetlikul sekkumisel, mille abil õpetatakse lastele ja noortele prosotsiaalseid käitumisviise. McGinnise ja Goldsteini prosotsiaalsete oskuste taksonoomia sisaldab järgmisi alamkonstrukte (Tropp & Saat, 2010, lk 76-77):

- sotsiaalse käitumise baasoskused: kuulamisoskus; vestlemise oskus; kehtestav käitumine; tänamine; enese tunnustamine; abi küsimine; teene palumine; segavate mõjutuste ignoreerimine;
- kooliga seotud oskused: küsimuste esitamine; juhtnööride, instruktsioonide järgimine; raskuste puhul pingutamine; vestlusesse sekkumine;
- sõprussuhte loomise oskused: tervitamine; mitteverbaalse kommunikatsiooni mõistmine; kaaslaste tegevusse lülitumine; oma järjekorra ootamine; enda asjade jagamine teistega; abi pakkumine; kaaslaste kutsumine; mängude alustamine; mängureeglitest kinnipidamine;
- toimetulek tunnetega: oma tunnetest arusaamine; negatiivsete tunnetega toimetulek; abi otsimine mure korral; toimetulek hirmuga; teiste tunnetest arusaamine; positiivsete tunnete väljendamine (sõprus, hoolivus, meeldivus);
- alternatiivid agressiivsele käitumisele: toimetulek kiusamisega; toimetulek vihaga; toimetulek olukordades, kus tunnetatakse ebaõiglust; probleemide lahendamise oskus; käitumise tagajärgede aktsepteerimine; vabandamine;
- stressiga toimetulek: rahunemine, lõõgastumine; eksimustega toimetulek; ausus; probleemidega iseseisev toimetulek versus abi otsimine; toimetulek kaotusega; toimetulek olukordades, kus ei saa olla esimene; ei-ütlemine; keeldumise aktsepteerimine; sobiva tegevuse valimine.

Sotsiaalsete oskuste mõõtmisel on kasutusel väga erinevaid mõõtevahendeid. Väga levinud sotsiaalsete oskuste hindamiseks on erinevad vanemate, õpetajate ja ka õpilaste endi poolt täidetavad küsimustikud ja erinevad hindamisskaalad (Kaldoja, 2013, lk 52). Mõned autorid peavad parimaks sotsiaalsete oskuste hindajateks just õpetajaid. Õpetajad on heal positsioonil – nad tunnevad oma õpilasi, et identifitseerida õpilaste vajadust sotsiaalsete oskuste treeningu järele.

Sotsiaalsete oskuste puudumise hindamiseks on esitatud neli meetodit ja nende meetodite kombinatsioone. Need meetodid on järgnevad: õpetajapoolne järjestamine (*ranking*), õpetajapoolne hinnang (*rating*), sotsiomeetrilised testid ja vaatlus. Igal meetodil on omad eelised ja puudused. Õpetajapoolne õpilaste järjestamine ja hindamine on kõige ressursse säästvamad ja samas ka õpilase jaoks kõige vähem jõulised meetodid, samas kui sotsiomeetrilised meetodid ja vaatlus on kõige jõulisemad ja ressursinõudlikumad. Sotsiomeetrilised meetodid võimaldavad tuvastada tõrjutud õpilasi, kes võiksid saada kasu sotsiaalsete oskuste treeningust, otsene vaatlus aga teeb kindlaks õpilased, kelle käitumine eakaaslaste suunal on negatiivne või neil on eakaaslastega väga madal sotsiaalne kontakt. Õpetajapoolne õpilaste järjestamine selgitab välja kogemusteta, ebapopulaarsed või sotsiaalselt endassetõmbunud õpilased sõltuvalt erinevatest õpilaste järjestamise kriteeriumitest, õpetajapoolne hindamine tuvastab kohandumisprobleemidega õpilased. Uurijad soovivad eelkõige eelnevalt nimetatud meetodite erinevaid kombinatsioone, sest just erinevate meetodite koos kasutamine on andnud sotsiaalsete oskuste hindamisel parimaid tulemusi (Walker *et al.*, 1995, lk 224).

Õpilaste järjestamise ja hindamise käigus õpetaja järjestab kõik õpilased sotsiaalse kohandumise dimensioonist lähtuvalt (sotsiaalsed oskused, sotsiaalne kompetents, sotsiaalne tõrjutus või isolatsioon) ja seejärel hindab sotsiaalseid oskusi nendel õpilastel, kes saavutasid kõige vähem või kõige rohkem punkte. On mitmeid erinevaid õpetajate poolt kasutatavaid sotsiaalsete oskuste hindamise skaalasid. Tuntumad neist on sotsiaalsete oskuste hindamise süsteem (*Social Skills Rating System – SSRS*), mis on välja töötatud Greshami ja Ellioti poolt ja Walker-McConnelli sotsiaalse kompetentsi ja koolis kohandumise skaala (*Walker-McConnell Scale of Social Competence and School Adjustment – SSCSA*). Mõlemal eelmainitud meetoditest on suurepäraseid

psühhomeetrilised omadused ja riiklikud normatiivsed andmebaasid (Walker *et al.*, 1995, lk 225).

Social Skills Rating System (edaspidi SSRS) on mitmekülgne hindamissüsteem, mis on loodud selleks, et hinnata õpilaste sotsiaalset käitumist, mida mõjutavad õpetaja-õpilase vahelised suhted, eakaaslaste poolt aktsepteerimine ja akadeemiline edasijõudmine. SSRS on standardiseeritud, normeeritud skaala, mis aitab avastada õpilasi, kellel on sotsiaalseid käitumisraskuseid. SSRS on välja töötatud noortele alates 3. eluaastast kuni 12. klassini. SSRS koosneb kolmest instrumendist, mis määravad noore sotsiaalse käitumise: lapsevanema, õpetaja ning õpilase enda hinnangul (Campbell, 1999, lk 392). SSRS-ist arendasid Gresham ja Elliot 2008. aastal välja sotsiaalsete oskuste arendamise süsteemi - *Social Skills Improvement System* (edaspidi SSIS-RS). SSIS-RS on oluliselt mõjutatud olemasolevast SSRS-ist, kuid lisandunud on väited, mille kaudu hinnatakse sotsiaalset käitumist autismi, hüperaktiivsuse ja kiusamise häirete skaalal. Samuti on lisandunud täiendatud mudelisse küsimused empaatia, kohusetunde ja suhtlemise kohta (Gresham *et al.*, 2011, lk 28, 30).

Walker-McConnell Scale of Social Competence and School Adjustment (edaspidi SSCSA) on sotsiaalsete oskuste hindamise skaalad õpetajatele ja teistele spetsialistidele. Erinevad hindamise skaalad on välja töötatud lasteaiale ja esimesele kooliastmele ning teisele ja kolmandale kooliastmele (ehk noortele). Esimesele kooliastmele loodud versioon koosneb positiivselt sõnastatud väidetest, mis peegeldavad sotsiaalkäitumuslikke kompetentse lähtuvalt koolikeskkonnast. Väited on seotud kolme erineva valdkonnaga: esimene mõõdab sotsiaalset käitumist õpetajate hinnangul ja peegeldab empaatiat, tundlikkust, vaoshoitust ja koostöövalmidust sotsiaalselt küpsete suhete puhul. Teise puhul peegeldatakse väärtushinnanguid, mis sisaldavad sotsiaalseid suhteid, dünaamikat ja oskusi ning seda hinnatakse eakaaslaste poolt. Kolmandaks peegeldatakse sotsiaalkäitumuslikke kompetentse, mis on olulised akadeemiliste oskuste puhul (näiteks head töö- ja õppimisharjumused, akadeemiliste instruksioonide järgimine jne). Noortele suunatud hindamissüsteemis on lisaks eelmainitud kolmele valdkonnale lisatud väited mõõtmaks sotsiaalset kohandumist koolikeskkonnast lähtuvalt. Hinnatakse lisaks ka

tundlikkust ja teadlikkust eakaaslastega suhtlemisel (Whitcomb & Merrell, 2013, lk 391-392).

Eelmainitud mõõtmisvahendeid rakendatakse koolikeskkonnas ja mõlema versiooni puhul küsitletakse kooli personali. Greshami ja Ellioti (2008) täiendatud mudeli puhul kaasatakse aga mõõtmisse ka lapsevanemad ja noored ise, mis annab laiahaardelisema nägemuse ja on põhjalikum, kuid samas ka aeganõudvam (Whitcomb ja Merrell, 2013, lk 406).

Eestis on autorile teadaolevalt välja töötatud ja valideeritud üks sotsiaalsete oskuste küsimustik, millega mõõdetakse seda, kuidas õpilane hindab ise oma sotsiaalseid oskuseid ning kuidas ta näeb end ise erinevates olukordades ja sotsiaalsetes keskkondades toimimas. Antud küsimustiku töötas välja Mari-Liis Kaldoja ja selle koostamisel on eeskujuga võetud mitmetest enamlevinud ja üldiselt heakskiidetud sotsiaalsete oskuste hindamiseks loodud küsimustikest. Küsimustiku kaudu hinnatakse nelja olulist sotsiaalset oskust: prosotsiaalset käitumist, suhtlemisoskust, huumorit ja vaimukust ning enesekontrolli (Kaldoja, 2013, lk 52). Paraku puudub informatsioon selle mõõdiku valiidsuse ja usaldusväärsuse kohta, mistõttu ei peetud mõistlikuks seda rakendada käesoleva uuringu raames.

Sotsiaalsuse areng toimub läbi õppimisprotsessi ja ei juhtu iseenesest (Tropp & Saat, 2010, lk 76-77). Sotsiaalsete oskuste õpetamine algab juba varajases lapsepõlves ja on oluline igal haridusastmel. Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses sätestatud üldhariduskooli alusväärtuste seas nimetatakse, et üldhariduskool peab toetama õpilaste sotsiaalset arengut (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2010). Gümnaasiumi riiklikus õppekavas sätestatakse üldpädevuste all erinevaid sotsiaalsete oskustega seotud pädevusi: esiteks, sotsiaalne pädevus, mille all muuhulgas mõistetakse suutlikkust „...ennast teostada; toimida aktiivse, teadliku, abivalmi ja vastutustundliku kodanikuna,...,teha koostööd teiste inimestega erinevates situatsioonides; aktsepteerida inimeste ja nende väärtushinnangute erinevusi ning arvestada neid suhtlemisel...” jne. Teiseks, enesemääratluspädevus, mille raames soovitakse arendada suutlikkust „...mõista ja hinnata adekvaatselt oma nõrku ja tugevaid külgi, arvestada oma võimeid ja võimalusi; analüüsida oma käitumist erinevates olukordades...“. Kolmandaks, suhtluspädevus, mille

kaudu arendatakse suutlikkust „...ennast selgelt, asjakohaselt ja viisakalt väljendada ... , arvestades olukordi ja mõistes suhtluspartnereid.... ennast esitleda, oma seisukohti esitada ja põhjendada...“ (Gümnaasiumi riiklik õppekava, 2011).

Gresham ja Elliot peavad sotsiaalsete oskuste arengut üheks tähtsaimaks õpirotsessi väljundiks. Paljudel õpilastel, kellel on raskusi sotsiaalse suhtlusega ja kes on kaaslaste poolt tõrjutud, on ka mõnevõrra nõrgemad õpitulemused (Gresham & Elliot, 1993, lk 287).

Ploom-Zilmer kirjeldab oma töös, et sotsiaalseid oskuseid on võimalik lisaks akadeemilist õpetamisviisi järgides õpetada ka kogemuslikult, kasutades selleks kogemus- ja aktiivõppe meetodeid. Selle meetodi järgi jõutakse teadmiseni ja sotsiaalsete oskuste arendamiseni kogedes ning avastades, sel moel luuakse seoseid erinevate eluvaldkondade vahel (Ploom-Zilmer, 2013, lk 18). Antud töö raames uuritav õpilasfirmade programm on ka ettevõtlus- ja majandusõppe praktiline aktiivõppe väljund.

Käesolevas töös lähtutakse sotsiaalsete oskuste käsitlemisel Walkeri, Colvini ja Ramsey definitsioonist, mille kohaselt mõistetakse sotsiaalseid oskusi kui kompetentside kogumikku, mis lubab indiviidil suuremas sotsiaalses keskkonnas efektiivsemalt kohanduda, aitab algetada ja hoida positiivseid sotsiaalseid suhteid ja soodustab eakaaslaste poolt aktsepteeritust (Walker *et al.*, 1995, lk 227) ning Greshami ja Ellioti lähenemisest, mille puhul vaadeldakse sotsiaalsete oskuste valdkondi õpetajate ja lapsevanemate seisukohalt lähtuvalt ja peetakse oluliseks järgmisi valdkondi: koostöö, enesekehtestamine, vastutus, empaatiavõime ja enesekontroll (Gresham & Elliot, 1993, lk 289) ning Caldaraella ja Merrelli sotsiaalsete oskuste klassifikatsioonist (1997), mis oli ühtlasi aluseks uuringus kasutatud küsimustikule.

1.2 Õpilasfirmad, nende eesmärk ja tegevus

Viimastel kümnenditel on rõhutatud üha enam ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe tähtsust nii riigiti kui Euroopa Liidus üldiselt. Ettevõtlusõppe edendamine ja selle laiem levik on lisatud olulisematesse strateegiadokumentidesse (Eesti ettevõtluse kasvustrateegia..., Tegevuskava „Ettevõtlus 2020“, Ettevõtlusõppe edendamise kava...) ning ettevõtlusõpet

peetakse üheks olulisemaks vahendiks, mis aitab kaasa ühiskonna majanduse ja heaolu kasvule. Õpilaste seas läbi viidud uuringute tulemused näitavad, et õpilastel on motivatsioon õppida rohkem ettevõtlust ning omandada teadmisi, oskusi ja hoiakuid, mis on omased ettevõtlikule inimesele (Ettevõtlusõppe edendamise kava..., 2010, lk 7).

Ettevõtlikkust kui isiksuomadust käsitletakse nii psühholoogia kui ka majanduse valdkonnas. Kuigi esmajoones seostatakse ettevõtlikkust tihti majandusliku tegevusega (nt. uute toodete, teenuste ja/või firmade loomisega), ei ole ettevõtlikkuse avaldumine seotud siiski vaid sellega. Inimene võib tegutseda ettevõtlikult ja saavutada nii enda kui ka kaasinimeste parem toimetulek ja suurem rahulolu oma pereelus kui ka ühiskonnaliikme ja aktiivse kodanikuna (Õunapuu, 2013, lk 70).

Mitmetes ettevõtlikkust käsitletud uuringutes on leitud, et ettevõtlusaktiivsust ühiskonnas on võimalik suurendada, kui kujundada sihipäraselt positiivset suhtumist ettevõtlusesse ja tehes seda juba maast-madalast ning erinevates laste haridusprogrammides ja õppeprotsessis. Samuti soovitatakse pöörata rohkem tähelepanu ettevõtlikkust toetavate hoiakute ja oskuste kujundamisele ja ettevõtlusõppe sidustamisele formaalhariduse programmides ja õppekavades. Pikemas perspektiivis võib see toetada ühiskonna majanduskasvu (Randma & Venesaar, 2016, lk 143).

Gümnaasiumi riiklikus õppekavas määratletud üldpädevuste loetelus, mis kujunevad kõikide õppeainete kaudu, aga ka tunni- ja koolivälises tegevuses, on ära määratletud ka ettevõtlikkuspädevus. Ettevõtlikkuspädevuse all mõistetakse antud määrukses suutlikkust „...ideid luua ja ellu viia, kasutades omandatud teadmisi ja oskusi erinevates elu- ja tegevusvaldkondades; näha probleeme ja neis peituvaid võimalusi,...“, lisaks „...aidata kaasa probleemide lahendamisele, seada eesmärged, koostada lühi- ja pikaajalisi plaane, neid tutvustada ja ellu viia; korraldada ühistegevusi ja neist osa võtta, näidata algatusvõimet ja vastutada tulemuste eest; reageerida loovalt, uuendusmeelselt ja paindlikult muutustele ning võtta arukaid riske; mõelda kriitiliselt ja loovalt, arendada ja hinnata oma ja teiste ideid“ (Gümnaasiumi riiklik õppekava, 2011). Käsitledes ettevõtlikkuspädevust, on oluline tuua välja, et õpilaste suutlikkust olla ettevõtlik, peab aitama arendada ka koolikeskkond. Samas tuleks siiski hoiduda eeldusest, et kõik õpilased tahaksid ja oleksid ühtmoodi ettevõtlikult tegutsejad (Õunapuu, 2013, lk 70).

Ettevõtlikkus on hoiak, mis viitab inimese võimele muuta mõtted tegudeks ja eeldab riskivalmidust, uuendusmeelsust, loomingulisust, oskusi tunda ära erinevaid võimalusi, kavandada erinevaid tegevusi ja siis ka kavandatut ellu viia. Ettevõtlik inimene saab iseendaga edukalt hakkama ja võib suuta muuta ühiskonda erinevatel elualadel, olles vabatahtlik, ettevõtja või ametnik (Ettevõtlusõppe edendamise kava, 2010, lk 9).

Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2014-2020 määratleb ühe väljakutsena Eesti majanduse kasvatamisel ettevõtlikkuse kasvatamise. 2020. aasta visiooniks on: „Eesti ettevõtjad on muutusi eestvedavad. Ei kardeta katsetada uusi tehnoloogiaid, julgetakse arendada ideid ja ärimudeleid ning olla loovad ja ettevõtlikud“ (Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2014-2020). See omakorda seostub noortevaldkonna arengukava eesmärgiga toetada loovust, algatusvõimet ja ettevõtliku eluhoiaku kujunemist. Noortevaldkonna arengukavas 2014-2020 tõdetakse, et erinevates noorte elu- ja karjäärivalikute kontekstis on oluline osa suutlikkusel näidata üles aktiivsust, hinnata oma oskuseid ja võimeid ja omada ettevõtlikku ellusuhtumist (Noortevaldkonna arengukava 2014-2020).

Ühiskond areneb kiiremini tänu ettevõtlikele inimestele. Ettevõtlikud inimesed saavad endaga hakkama, samuti panustavad kogukonna elu korraldamisse ja oskavad töötajatena märgata ja haarata kinni erinevatest võimalustest ja selliste inimeste eestvedamisel luuakse ühiskonnas lisandväärtust nii ärilistes kui ka sotsiaalsetes ettevõtmistes (Ettevõtlusõppe edendamise kava..., 2010, lk 13).

Ettevõtlik inimene (*Ibid*, lk 13):

- mõtleb loovalt: on uudishimulik, avatud ja õpihimuline; oskab leida uusi ideid ja lahendusi; oskab probleeme loovalt lahendada ning õppida tehtud vigadest; oskab märgata ja kasutada globaalseid võimalusi;
- algatab julgelt: on motiveeritud ja iseseisev; julgeb mõelda suurelt ja ambitsioonikalt ning seada kõrgeid eesmärke; tahab saavutada parimat; julgeb otsustada ja katsetada;
- tegutseb arukalt: on sihikindel oma eesmärgini jõudmisel; oskab ennast ja ümbritsevat ning tehtud valikuga kaasnevaid tagajärgi adekvaatselt hinnata; oskab luua suhteid, teha koostööd ja teadlikult kavandada ning kasutada ressursse;
- vastutab hoolivalt: arvestab inimeste ja keskkonnaga enda ümber; tegutseb vastutustundlikult ja tuleb toime ebaõnnestumiste ja määramatusega.

Ettevõtlikkuse arendamisel on oluline aktiivne panustamine ettevõtlusõppesse erinevatel haridustasemetel (Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2014-2020). Ettevõtlusõppe üldiseks eesmärgiks on suurendada inimeste hulka, kes tahavad ja suudavad muuta ideid tegelikkuseks nii enda, kogukonna kui ka ettevõtte tasandil. Ettevõtlusõppe sisu määratlemisel on kaks olulist komponenti: ettevõtlikkus kui hoiak/isiksuseomadus, ja teadmised ning oskused. Ettevõtlusõppe alustaladeks on isiksuseomaduste/hoiakute ja oskuste kujundamine, mis aitavad suurendada inimese võimekust võimaluste märkamisel ja nende realiseerimisel ning teadmised ja oskused, mida on vaja, et idee edukalt teostada (Ettevõtlusõppe edendamise kava..., 2010, lk 8).

Ettevõtlusaktiivsuse kujunemisel on olulisel kohal ka isikuga seotud tegurid, sh isiksuseomadused, isiklik sobivus ning teadmised ja kogemused (Siimon & Kaseorg, 2008, lk 219). Eduka ettevõtja puhul võib tihti täheldada erinevaid isiksuseomadusi, mis toetavad tema ettevõtlikku hoiakut. Ettevõtlikkust toetavateks isiksuseomadusteks on vaimne võimekus (mille hulka loetakse loovust, intelligentsust, analüüsi- ja üldistusvõimet), teotahe (ehk soov mitte alla anda ja midagi ära teha), vastutusvõime (oskus ja teadlikkus oma tegude eest vastutada), suhtlemisoskus (on oluline suhtluses nii töötajate, klientide kui ka koostööpartneritega), enesekindlus (optimism, julgus teha otsuseid ning usk endasse), eesmärgistatus (oskus seada eesmärke ja tegutseda nende nimel) ning riskivalmidus (julgus tegutseda ka ebakindlates olukordades) (Puidet *et al.*, 2016, lk 22).

Eesti ettevõtjate tugevaimad ettevõtlustegevust toetavad isiksuseomadused on sihikindlus, koostöövalmidus, otsustusvõime, enesekindlus, sotsiaalsus ja enesekontroll. (Jõgi, 2013, lk 14, 20). ÕpilASFirmade puhul peetakse sarnaselt väikeettevõtjatega oluliseks erinevate ettevõtlikkust toetavate isiksuseomaduste arengut. ÕpilASFirmaga alustades ja lõpetades tuleb noorel täita enesehinnangu test (*The Entrepreneurial Skills Pass*), mille raames hinnatakse erinevaid ettevõtlikkusega seotud isiksuseomadusi: loovus, enesekindlus, algatusvõime, meeskonnatöö, leidlikkus, sihikindlus, vastutustunne jne.

Üle maailma on kasutusel päris suur hulk erinevaid tegevusi ja programme, mida saaks koondada ettevõtlushariduse mõiste alla. Enamus neist tegevustest toimuvad

koolisüsteemi raames ja selle puhul on oluline teadvustada, kuidas ettevõtlushariduse programmid toetavad kooli üldist õppekava (Gibb, 1993, lk 11). On oluline mõista, et ettevõtlikkust ei saa arendada vaid läbi majandusliku mõtlemise ja firmade loomise (Õunapuu, 2013, lk 75). Kuid võib siiski öelda, et ettevõtlikkus on hoiak, mis võib viia oma ettevõtte rajamiseni. Erinevate ettevõtlikkusele suunatud tegevuste laiem eesmärk on see, et ettevõtlusõpe jõuaks igasse kooli ja igal noorel oleks ligipääs ja teadlikkus erinevatest ettevõtlikkusega seotud võimalustest (Otsides ja leides sissepääsu töömaailma..., 2009, lk 44). Samuti kirjeldab Eesti konkurentsikava, et noorte paremaks kohanemiseks hilisema tööeluga on üldhariduses vajalik lisaks faktiteadmistele järjest enam arendada loovust, ettevõtlikkust ning kujundada teisi õpilaste sotsiaalseid võtmepädevusi (Konkurentsikava „Eesti 2020“, lk 10).

Ettevõtluspädevuse kujundamisel peetakse oluliseks ideede ellu viimiseks vajalike oskuste ja teadmiste õpetamist ning isiksuseomaduste ja hoiakute arendamist. Ettevõtluspädevuse kujundamisel loetakse olulisteks isiksuseomadusteks ja hoiakuteks algatusvõimet ja –tahet; loovust ja uuenduslikkust; riskijulgust; eneseusku ja –väarikust; koostööd ja õpitahet ning –valmidust. Ettevõtluspädevus aitab realiseerida ideed päriselus nii üksikisiku, kohaliku kogukonna kui ka ettevõtte tasandil. Ettevõtluspädevuse arendamine peab algama juba varakult ja peaks olema haridussüsteemi üks prioriteetidest. (Sirkel *et al.*, lk 11).

Haridus mängib olulist rolli nii suhtumise kujundamisel, oskuste omandamisel kui ka kultuuris laiemalt. Ettevõtlusharidus ühendab endas praktilise õppe, oskuste omandamise ja ka mõtteviisi muutuse. Mida varem ettevõtlikkus ja innovatsioon avalduvad, seda tõenäolisemalt teeb noor tulevikus ettevõtluse valdkonnas karjääri (Wilson, 2008, lk 120).

Ettevõtlusõppe eesmärgid on ajas muutunud ja on liikunud pigem traditsioonilisest äri- ja juhtimisõppelt rohkem hoiakute ja isiksuseomaduste kujundamise suunas, sest just viimased on olulised ettevõtliku inimese kujunemisel. Vanuseastmeti kasutatakse erinevaid tegevusi saavutamaks ettevõtlusõppe eesmäärke. Lasteaias ja algkoolis toimub ettevõtlusõppe eesmärkide saavutamine läbi mängu ja aktiivsete tegevuste, põhikoolis teostatakse ettevõtlusõppe eesmärkide saavutamist läbi erinevate õppeainete lõimimise. Gümnaasiumiastmes on soovitatav ettevõtlusõpet käsitleda eraldi õppeainena, et siis

lisaks ettevõtliku hoiaku kujundamisele pakkuda noortele ka teadmisi ja oskusi oma ideede teostamiseks (Ettevõtlusõppe edendamise kava..., 2010, lk 9).

Järjest enam hägustuvad piirid ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe vahel. Ettevõtlusõppe eesmärkideks on, esiteks, arendada üldist arusaama ettevõtlikkusest, sealhulgas tõsta teadlikkust ettevõtliku hoiaku ning ettevõtja rollist kaasaegse majanduse ja ühiskonna arengu edendamisel. Teiseks, oskus olla ettevõtlik ja üksikisikuna võtta vastutust enda õpingute, karjääri ja elu eest. Kolmandaks, õppida kuidas olla ettevõtja läbi ettevõtlusega alustamise (Hytti & O'Corman, 2004, lk 13).

Ka ettevõtlusõppe rahvusvaheline töögrupp on oma aruandes rõhutanud, et ettevõtlusõppe sisaldab kahte olulist elementi: laiemat teadlikkust ettevõtlikest hoiakutest ja oskustest, mis hõlmab isiksuseomaduste arendamist ja ei ole suunatud ettevõtte loomisele, ning ettevõtte alustamise kursust. Eelnevast lähtuvalt peaks see olema seotud erinevate haridusastmetega ja sisaldama (Final report of the project: Making progress..., 2004, lk 11-12):

- erinevate ettevõtlikkusega seotud isiksuseomaduste arendamist, sealhulgas loovust, algatusvõimet, riskivalmidust ja vastutustunnet;
- varajast kontakti ärimaailmaga ja arusaama ettevõtjate rollist ühiskonnas;
- õpilaste teadlikkust ettevõtlusest kui karjäärivõimalusest (arusaam, et lisaks töötajaks olemisele on võimalik olla ka ise ettevõtja);
- erinevaid praktilisi tegevusi (*learning by doing*): sealhulgas õpilasfirmade programm ja virtuaalsed firmad;
- erinevate ettevõtlusega alustamisega seotud koolituste pakkumist (eriti oluline on see kutse- ja ülikoolide tasemel).

Kuigi ettevõtlusõppel on mitmeid erinevaid eesmärgi, peavad mitmed antud valdkonna uurijad ettevõtlusõpet liiga homogeenseks. Näiteks USA-s mõeldakse ettevõtlushariduse all kursuseid, mis on suunatud vaid heaolu ja väikeettevõtte loomisele. Hytti ja O'Corman viisid läbi neljas Euroopa riigis uuringu, millega kaardistasid ära erinevad ettevõtlusõppe eesmärgid ja meetodid. Uuringu eesmärgiks ei olnud mitte leida täpset ja ühest definitsiooni ettevõtlusharidusele vaid laiemalt näidata, milliseid meetodeid ettevõtlusharidus pakub erinevate riikide näitel. Uuring näitas, et erinevad ettevõtlusõppe

meetodid võivad täita mitmeid ettevõtlusõppele püstitatud eesmärgid. Siiski tuli uuringust välja tõsiasi, et algklassidele suunatud programmides suunatakse rohkem tähelepanu ettevõtliku hoiaku kujundamisele ja oskuste arendamisele ning arusaamale töömaailmast laiemalt. Teisele ja kolmandale kooliastmele ning ülikoolile suunatud programmides oli oluliseks väljundiks alustavate ettevõtete arv (Hytti & O’Corman, 2004, lk 14, 16).

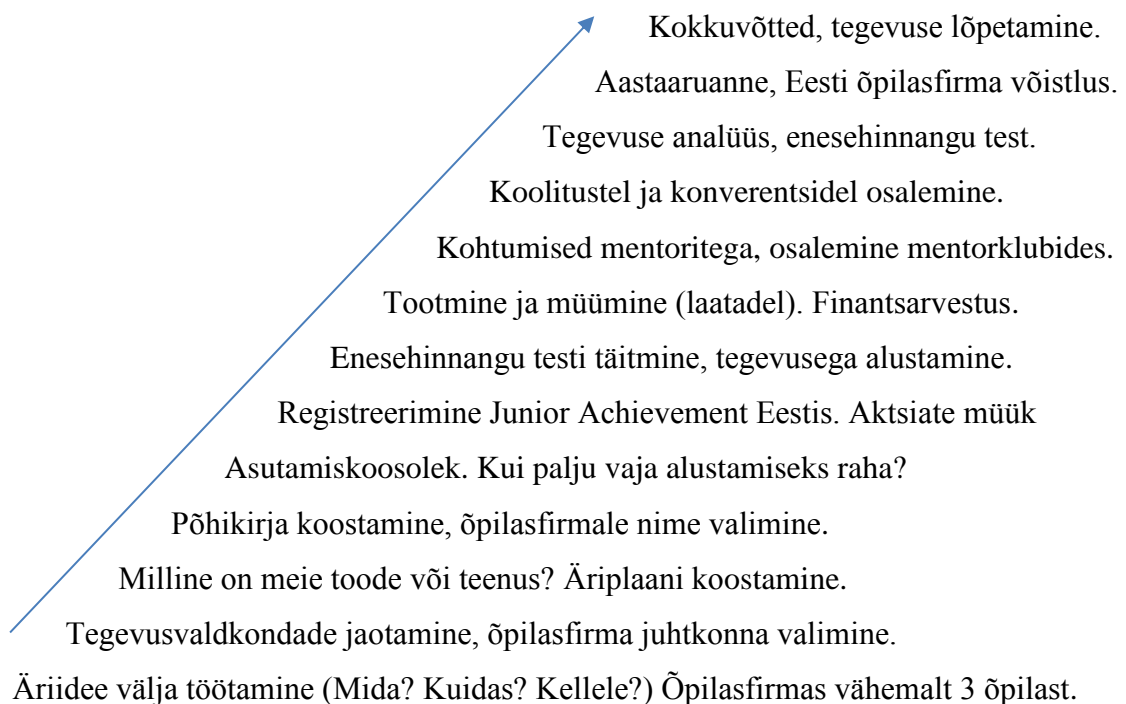
Ettevõtlusõppe programmid ja erinevad õpetamismeetodid on järgmised (Hytti & O’Corman, 2004, lk 17):

- traditsiooniline õpetamise meetod: loengud, eksamid, esseed;
- ettevõtte simulatsioon: ettevõtte loomine ja juhtimine (võib olla nii arvutipõhine või mõne muu programmi põhine);
- töötoad: grupitööd, grupiarutelud ja projektid;
- nõustamine: individuaalne või grupinõustamine erinevatest karjäärivõimalustest ning indiviidi võimetest ja võimalustest. Samuti ettevõtte alustamise või projekti nõustamine. Nõustajad (mentorid) võivad olla nii õpetajad, ettevõtjad või teised eksperdid;
- õppekäigud: osalejad külastavad ettevõtteid, organisatsioone, ettevõtjaid või teisi huvigruppe tugevdamaks omavahelisi suhteid ja koostööd kooli, ettevõtlusmaastiku ja kogukonna vahel;
- ettevõtte alustamine, mille puhul on tegemist päris ettevõtte loomisega, mille raames pakutakse alustavale ettevõtjale nõustamist läbi erinevate programmide ja tegevuste;
- mängud ja võistlused, mis on suunatud ettevõtlikkuse arendamisele;
- tööpraktika: õpilane töötab mingi perioodi ettevõttes või organisatsioonis.

Eestis pakub ühe organisatsioonina ettevõtlusharidust erinevate programmide näol Junior Achievement (JA) Eesti. Programmid on mõeldud erinevatele vanuseastmetele: esimesele, teisele, kolmandale ning neljandale kooliastmele. Antud töös käsitletav õpilasfirmade programm on põhikooli- ja gümnaasiumiõpilastele mõeldud ettevõtlusprogramm. Junior Achievement Eesti erinevate programmide olulisim põhimõte on „Õpime tegevuse kaudu“, mille üks võimalikke ja praktilisemaid väljundeid ongi õpilasfirmade programm. Õpilasfirma luuakse majandusõppe praktilise osana ja selle kaudu omandatakse äritegevuse põhimõtted, arendatakse algatusvõimet,

ettevõtlikkust ning probleemide lahendamise oskust. Selle raames rakendatakse teoorias tuntud kontseptsioone ja proovitakse praktiliselt neid läbi reaalses elus (Otsides ja leides sissepääsu töömaailma..., 2009, lk 46).

Õpilasfirma programm on üles ehitatud väikefirma tegutsemise põhimõtetele. Õpilased toodavad ja müüvad oma tooteid või osutavad teenuseid ühe õppeaasta vältel ning läbivad seega umbes kaheksa kuni üheksa kuu jooksul kompaktselt erinevaid ettevõtlusega alustamise etappe (vt joonis 1).

Joonis 1. Õpilasfirma tegevuse trepp (autori koostatud)

Õpilasfirma tegevuses osalemine võimaldab noortel ennast juba kooli ajal proovile panna ja saada vastus küsimusele, kas ettevõtjaks olemine võiks neile sobida. Õpilasfirma asutajad ei pea olema täisealised, sest ametlikult äriregistrisse nende ettevõtet ei kanta. Eesmärgiks on siiski pakkuda reaalse ettevõtte loomisele võimalikult sarnast kogemust. Õpilasfirmade liikmed saavad teoreetilisi teadmisi nii majandusõppe tundides kui ka erinevatel koolitustel. Õpilasfirmat tehes aga proovivad noored teoreetilisi teadmisi seostada reaalse eluga ja selle tegevuse kaudu näevad, kuidas õpitud teadmised võivad nende tegevuses kasuks olla.

Tegevuskava „Ettevõtlus 2020” – ettevõtlikkuse taaselavdamine Euroopas sätestab, et igal noorel, kes väljub haridussüsteemist, peaks olema vähemalt üks praktiline ettevõtluskogemus ja peab oluliseks, et ettevõtlusalane haridus oleks kaasatud riiklikesse õppekavadesse, sh. peetakse silmas eelkõige õpilasfirmade loomist ja keskkooli lõpetamisele eelnenud kohustuslikku praktikat (Tegevuskava „Ettevõtlus 2020”..., 2013). Õpilasfirma loomist peetakse üheks koolidele kättesaadavamaks efektiivsemaks viisiks ettevõtluskogemuse omandamisel. Hinnanguliselt on praegusel hetkel ühel noorel kümnest ligipääs ja võimalus osaleda praktilise ettevõtluskogemuse omandamisel (Eide & Olsvik, 2016, lk 7).

Õpilasfirmade programm on kasutusel nii Euroopas kui ka Ameerikas. 2014/2015 õppeaastal osales õpilasfirmade programmis 313 000 õpilast kolmekümne üheksas Euroopa riigis. Junior Achievement Eesti alustas õpilasfirmade programmi juurutamist Eestis 1994. aastal. Siis tegutses Eestis kaks õpilasfirmat. 2015/2016 õppeaastal tegutses JA Eesti juhendamisel üle Eesti juba ligi 300 õpilasfirmat ja programmiga oli liitunud 85 kooli (Eide & Olsvik, 2016, lk 8, 13, 41).

Õpilasfirma eesmärgiks on ettevõtlusteadmiste omandamine ja ettevõtlikkuse arendamine praktilise tegevuse kaudu. Õpilasfirma tegevuse alaeesmärgid on loetletud järgnevalt: ettevõtte elutsükli läbimine ettevõtja ja juhi rolli täites, rühmatöö oskuste arendamine, loovuse arendamine, vastutustunde kasvatamine, aja planeerimise õppimine, uurimistööoskuste (turu-uuring), esitlemisoskuste, suhtlemisoskuste arendamine (Eide & Olsvik, 2016, lk 8; Õpilasfirma kui praktilise töö..., 2014, lk 1).

Õpilasfirmade programmi mõju on uuritud eelkõige ettevõtlikkuse vaatepunktist lähtuvalt. 2016. aastal viies Euroopa riigis (Eesti, Läti, Itaalia, Soome ja Belgia) läbi viidud uuringu tulemused näitasid, et õpilasfirmade programme läbinud noortel paranesid tulemused kolmes kategoorias: teadmistes, näiteks kuidas alustada ja juhtida firmat, oskustes, näiteks loovus, probleemide lahendamine, esitlemine ja suhtumises, näiteks motivatsioonis, vastutustundes, enesetõhususes ja enesekindluses (Eide & Olsvik, 2017, lk 85). Inglismaal iga-aastaselt läbi viidavad õpilasfirmade programmide mõju-uuringud on toonud välja kompetentside kasvu järgmistes kategooriates: probleemide lahendamine, finantsvõimekus, suhtlemine, initsiatiivikus, organisatoorsed oskused,

enesekindlus, paindlikkus, enesest lugupidamine, eesmärgistatus, ambitsioonikus, karjäärivõimekus (Young Enterprise, 2016, lk 8).

Õpilasfirma kogemus loob väärtuse ka tööturule sisenemisel, sest järjest rohkem hinnatakse töötajates ettevõtlikke ja loovaid inimesi. Viimastel aastatel Inglismaal läbi viidud uuringute tulemused näitasid, et 72% õpilasfirmade programmi läbinud noortest tundsid suuremat valmisolekut tööturule sisenemiseks ja 82% noortest leidis, et programmis osalemine andis neile suuremat kindlustunnet tuleviku suhtes (Young Enterprise, 2016, lk 10).

Õpilasfirma programmist võidavad igas vanuses noored. Selles osalemine annab kogemuse õlg-õlatundest ja aitab arendada erinevaid oskusi. Näiteks muuhulgas õpivad noored antud programmi raames meeskonnatööd, suhtlemisoskust, ideede esitlemist, toime tulemist ebaõnnestumistega ning samas analüüsima saadud kogemust ning võtma ebaõnnestumist kui positiivset õppetundi. Need erinevad omandatud oskused on tulevikus väärtuslikud nii ettevõtjana kui ka palgatöötajana tegutsedes ning ühtlasi toetavad need ka kõikide teiste ainete õppimist koolis (Ettevõtlusõppe edendamise kava..., 2010, lk 56).

Suurbritannias läbi viidud pikiuuringus, mille raames koguti andmeid umbes 16 000 inimeselt, kes olid sündinud ühel ja samal nädalal 1970. aastal ning keda oli jälgitud sünnist kuni täiskasvanueani, selgus, et nende ettevõtjaks saamist võis seostada nende sotsiaalsete oskustega ja ettevõtlike eesmärkidega, mis olid avaldunud hiljemalt 16-aastaselt. Antud uuringu tulemustest selgus, et juba 10-aastaselt oli tulevastel ettevõtjatel palgatöötajatega võrreldes kõrgem enesehinnang ja paremad sotsiaalsed oskused. Sotsiaalsete oskuste arendamine juba varajases eas on tugevalt seotud täiskasvanueas eraettevõtjaks hakkamisega (Schoon & Duckworth, 2012, lk 1719-1722). Seetõttu ongi oluline välja selgitada, kas ja mil määral toetab Eestis rakendatav õpilasfirmade programm noorte sotsiaalsete oskuste arengut.

2. EMPIIRILINE UURIMUS NOORTE SOTSIAALSETE OSKUSTE ARENDAMISEST ÕPILASFIRMADE PROGRAMMI RAAMES

2.1. Valim, andmekogumine ja andmeanalüüs

Antud diplomitöö raames püütakse välja selgitada, kas õpilasfirmade programmi raames arenevad Eesti noorte, täpsemalt Tartu-, Põlva- ja Võrumaa noorte sotsiaalsed oskused. Uuringuga püüab töö autor leida vastust oma uurimisküsimusele: kas ja milliste sotsiaalsete oskuste ja isiksuseomaduste arengut toetab õpilasfirmade programm?

Uuring viidi läbi kvantitatiivsete meetoditega. Antud töö raames kasutas autor andmekogumise meetodina ankeetküsitlust. Ankeetküsitluse e-ankeedi kasuks otsustati seetõttu, et koguda informatsiooni võimalikult paljudelt noortelt, samuti on see parim viis võimalikult paljude kooliõpilasteni jõudmiseks.

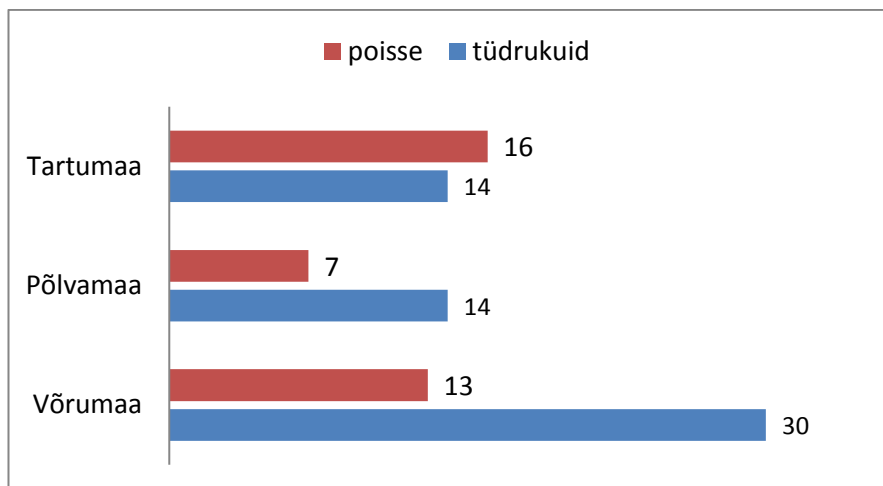
Eel- ja järeltestimiseks töötati välja Likert-tüüpi skaalal põhinev küsimustik. Likerti skaala on kategooriaalse, mittevõrdleva skaala tüüp ja see määrab ära vastajate nõustumise astme teatud väidetega, mis on seotud mingi hoiaku hindamisega/mõõtmisega. Likerti skaala on välja töötatud Likerti poolt 1932. aastal ja seda peetakse üheks kõige usaldusväärsemaks hoiakute mõõtmise meetodiks (Subedi, 2016, lk 37).

Ankeet koosneb kolmekümne üheksast küsimusest ja jaguneb kolmeks osaks: esimene osa sisaldab küsimusi objektiivsete tunnuste kohta – sugu, vanus, maakond. Teises osas on 29 enesekohast väidet, mis jaotuvad viide faktorisse: suhted eakaaslastega (6 väidet), enesejuhtimine (6 väidet), akadeemilised oskused (6 väidet), kuuletumine (3 väidet), kehtestamisoskused (8 väidet). Kolmandas osas on küsimused, milles noor saab hinnata 5-palli skaalal oma erinevaid isiksuseomadusi – ettevõtlikkust, loovust, uuendusmeelsust,

paindlikkust, enesekindlust, vastutustunnet ja sihikindlust. Vastavaid oskusi hinnati 5–punkti skaalal. Noorte sotsiaalseid oskusi ja isiksuseomadusi hinnati järgmiselt: 1 – see ei ole minu puhul õige, 2 – vahel harva kehtib minu puhul, 3 – mõnikord kehtib minu puhul, 4 – sageli kehtib minu puhul, 5 – on minu puhul väga õige. Küsimustiku aluseks on Caldaraella ja Merrelli sotsiaalsete oskuste klassifikatsioon ja nende koostatud küsimustik (1997), mis tõlgiti eesti keelde töö autori poolt. Selleks, et olla kindel, et kasutatud mõõdik on usaldusväärne, testiti küsimuste kooskõla ja vastuste tõepärasust Cronbachi α -ga. Suhteliselt kõrged faktorite reliaabluse näitajad (Cronbach α 0,68-0,86) lubavad järeldada, et tegemist on usaldusväärse mõõtevahendiga.

Algses valimis olid Põlva-, Tartu-, Valga- ja Võrumaa õpilasfirmade programmis osalevad koolinoored, kuid kuna Valgamaal osalevad programmis valdavalt III kooliastme noored (7.-9.klass) ja teistes maakondades läbivad programmi IV kooliastme noored (10.-12.klass), siis jäid tulemuste võrreldavuse eesmärgil valimisse kolm maakonda – Põlva-, Tartu- ja Võrumaa.

Ankeetküsitlus saadeti juhendajate kaudu kõikidele sellel aastal programmi läbivatele noortele. Junior Achievementi andmetel oli eeltestimise lõppedes 2016. aasta detsembri seisuga õpilasfirmade programmiga antud piirkonnas liitunud 138 noort. Esimesele ankeetküsitlusele vastas 117 noort. Järelküsitluse ajaks oli programmiga liitunud kokku 221 noort, teisele küsitlusele vastas 112 noort, neist mõlemale küsitlusele vastas kokku 94 noort, mis teeb 43% üldkogumist. Lõplikuks valimiks kujunes 94 õpilast (vt joonis 1 lk 26): Põlvamaalt 21, Tartumaalt 30 ja Võrumaalt 43 õpilast. Nende noorte vastused olid edaspidise andmeanalüüsi aluseks. Valimi sooline koosseis: 58 tüdrukut (61,7%) ja 36 poissi (38,3%). Keskmine vanus on 17,01 aastat (SD 0,31).

Joonis 1. Valimi sooline jaotus maakondade kaupa (autori koostatud)

Eeltestimine toimus õpilasfirmade programmiga liitumise alguses, oktoobris-novembris 2016. aastal. Seejärel läbisid noored kolme-nelja kuu jooksul erinevaid programmiga seotud tegevusi ja peale seda toimus järeltestimine. Eel- ja järeltestimise vahel toimusid õpilasfirmade programmi raames toote/teenuse arendamine, turundamine, laatadel ja koolitustel osalemine. Kohtumisi korraldati nii meeskonnasiseselt kui ka õpilasfirma juhendajatega. Järeltestimine toimus veebruaris-märtsis 2017. aastal.

Andmeanalüüsiks kasutati tarkvaraprogramme MS Excel ja SPSS 24. Andmeanalüüsi käigus kasutati kirjeldavat ja võrdlevat statistikat, ANOVA testi, osalejate sotsiaalsete oskuste muutuse hindamiseks kasutati paariviisilist t-testi. Tulemuste hindamisel tuleb jälgida statistilise olulisuse näitajat p – kui see on alla 0,05, siis see tähendab, et t -väärtus on statistiliselt oluline, kui p on üle 0,05, siis t -väärtus ei ole statistiliselt oluline.

2.2. Tulemused

Selleks, et teada saada, kas õpilasfirmade programm mõjutab noorte sotsiaalsete oskuste arengut, võrreldi eel- ja järeltesti tulemusi.

Selgitamaks välja võimalikud erinevused kolme maakonna õpilaste sotsiaalsetes oskustes ja ettevõtlusega seotud isiksuseomadustes, võrreldi nende maakondade noorte sotsiaalseid oskusi ja isiksuseomadusi eeltesti tulemuste põhjal. Kuna ANOVA test ei näidanud statistiliselt olulisi erinevusi mitte ühegi sotsiaalsete oskuste faktori ega

isiksuseomadustega seotud väite puhul, võib öelda, et õpilasfirmade programmi alustades ei erinenud nende maakondade õpilased oma sotsiaalselt oskustelt ega ettevõtlusega seotud isiksuseomadustelt.

Leidmaks, kas ja kui palju toetas esimesel poolaastal läbitud õpilasfirmade programm õpilaste sotsiaalsete oskuste arengut, viidi eel- ja järeltesti tulemuste võrdlemiseks läbi paariviisiline t-test.

Tulemustest (vt tabel 1) nähtub, et statistiliselt olulised muutused olid noorte enesejuhtimise, akadeemiliste oskuste ja kehtestamisega seotud sotsiaalsete oskuste arengus.

Tabel 1. Muutus noorte sotsiaalsete oskuste arengus eel- ja järeltesti tulemuste põhjal (N=94) (autori koostatud)

Faktor	Eeltest M (SH)	Järeltest M (SH)	T	df	P
Suhted eakaaslastega	4,11 (0,554)	4,13 (0,573)	-0,423	93	0,673
Enesejuhtimine	4,03 (0,556)	4,13 (0,568)	-2,122	93	0,037*
Akadeemilised oskused	4,01 (0,565)	4,12 (0,566)	-2,063	93	0,042*
Kuuletumine	4,05 (0,644)	4,10 (0,646)	-0,682	93	0,497
Kehtestamisoskused	3,81 (0,661)	3,94 (0,705)	-2,469	93	0,015*

* $p < 0,05$

Isiksuseomaduste analüüsis ilmnes statistiliselt oluline muutus samuti kolmes kategoorias (vt tabel 2): loovuses, paindlikkuses ja sihikindluses.

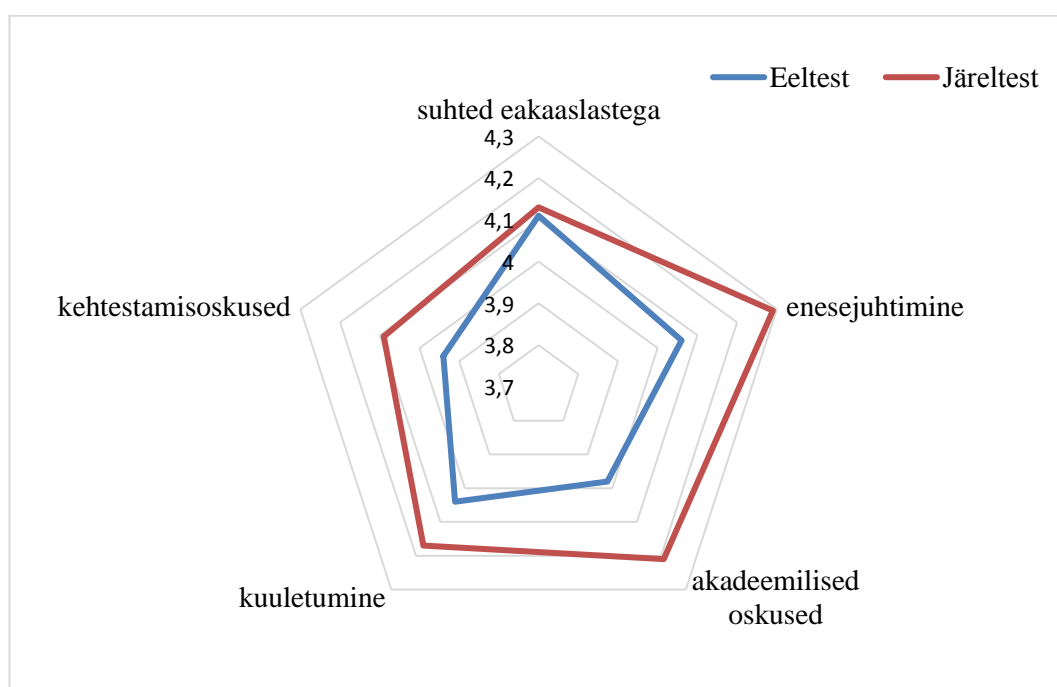
Tabel 2. Muutus noorte isiksuseomaduste arengus eel- ja järeltesti tulemuste põhjal (N=94) (autori koostatud)

Isiksuseomadustega seotud oskused	Eeltest M (SD)	Järeltest M (SD)	T	df	P
Ettevõtlikkus	3,52 (0,800)	3,60 (0,807)	-1,068	93	0,288
Loovus	3,56 (0,811)	3,74 (0,879)	-2,443	93	0,016*
Uuendusmeelsus	3,60 (0,794)	3,73 (0,778)	-1,653	93	0,102
Paindlikkus	3,67 (0,835)	3,89 (0,740)	-2,834	93	0,006*
Enesekindlus	3,60 (0,943)	3,67 (0,932)	-0,881	93	0,381
Vastutustunne	4,04 (0,891)	4,04 (0,994)	0,000	93	1,000
Sihikindlus	4,24 (0,772)	4,07 (0,995)	2,141	93	0,035*

* $p < 0,05$

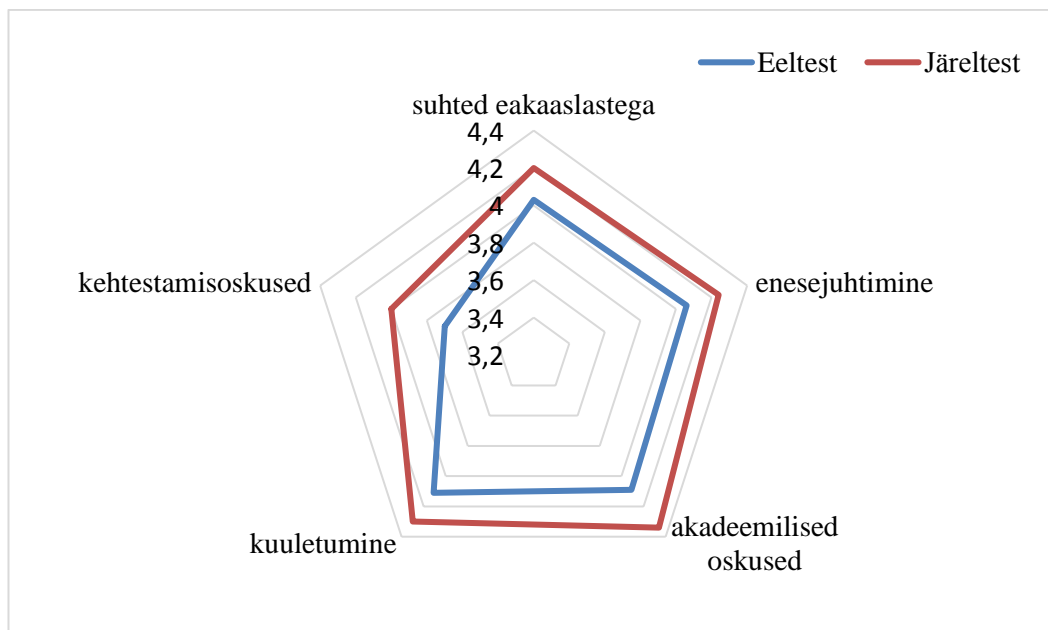
Kuna eeltesti tulemustes ei ilmnenud statistiliselt olulisi erinevusi maakondade õpilaste vahel, siis võimaldas see uurida, kas õpilasfirmade programm mõjutas sotsiaalsete oskuste arengut erinevates maakondades erinevalt.

Paariviisilise t-testi tulemustest selgus, et statistiliselt olulised erinevused Tartumaa õpilastel olid enesejuhtimise $t(29) = -3,19$, $p = 0,003$ [eeltestis $M = 4,06$ ($SH = 0,61$) ja järeltestis $M = 4,29$ ($SH = 0,61$)] ja akadeemiliste oskustega $t(29) = -2,6$, $p = 0,014$ [eeltestis $M = 3,98$ ($SH = 0,52$) ja järeltestis $M = 4,21$ ($SH = 0,53$)] seotud sotsiaalsete oskuste vahel (vt joonis 2).

Joonis 2. Sotsiaalsete oskuste areng Tartumaa noortel (autori koostatud)

T-testi tulemused Põlvamaa noorte puhul näitasid, et olulised erinevused olid akadeemiliste oskuste $t(20) = -2,67$, $p = 0,015$ [eeltestis $M = 4,09$ ($SH = 0,58$) ja järeltestis $M = 4,34$ ($SH = 0,50$)] ja kehtestamisega $t(20) = -3,41$, $p = 0,003$ [eeltestis $M = 3,70$ ($SH = 0,67$) ja järeltestis $M = 4,0$ ($SH = 0,61$)] seotud sotsiaalsete oskuste vahel (vt joonis 3 lk 29).

Joonis 3. Sotsiaalsete oskuste areng Põlvamaa noortel (autori koostatud)

Nende kahe maakonna tulemustest selgus, et õpilasfirmade programm mõjutas noorte sotsiaalsete oskuste arengut. Tartumaa noorte puhul saame rääkida enesejuhtimise ja akadeemiliste oskustega seotud sotsiaalsete oskuste arenemisest, Põlvamaal akadeemiliste ja kehtestamisega seotud sotsiaalsete oskuste arenemisest. Ainus maakond, kus statistiliselt olulisi muutusi paariviisilise t-testi tulemustes ei esinenud, oli Võrumaa.

T-testi abil uuriti ka isiksuseomaduste arengut õpilasfirmade programmi raames. Sarnaselt sotsiaalsete oskuste arengule, olid ka nende arengus statistiliselt olulised muutused vaid kahe maakonna – Tartu- ja Põlvamaa tulemustes. Paariviisilise t-testi tulemused Tartumaa noorte seas näitasid, et olulised muutused olid ettevõtlikkuse $t(29) = -3,20$, $p=0,003$ [eeltestis $M=3,27$ ($SH=0,83$) ja järeltestis $M=3,67$ ($SH=0,92$)], loovuse $t(29) = -2,76$, $p=0,010$ [eeltestis $M=3,57$ ($SH=0,73$) ja järeltestis $M=3,87$ ($SH=0,82$)] ja paindlikkuse $t(29) = -5,64$, $p=0,000$ [eeltestis $M=3,37$ ($SH=0,85$) ja järeltestis $M=4,0$ ($SH=0,79$)] arengus. Põlvamaa tulemuste põhjal võib öelda, et õpilasfirmade programm toetas noorte loovuse $t(20) = -2,91$, $p=0,009$ [eeltestis $M=3,57$ ($SH=0,81$) ja järeltestis $M=4,0$ ($SH=0,78$)] ja uuendusmeelsuse $t(20) = -3,99$, $p=0,001$ [eeltestis $M=3,43$ ($SH=0,68$) ja järeltestis $M=3,95$ ($SH=0,81$)] arengut. Ka isiksuseomaduste arengus ei ilmnunud Võrumaa noorte puhul statistiliselt olulisi muutusi.

Seega, uuringu tulemused näitasid õpilasfirmade programmi võimekust toetada noorte sotsiaalsete oskuste arengut. Selle üle, miks sotsiaalsed oskused ei paranenud kõigis vaatlusalustes maakondades, arutletakse töö diskussiooni osas.

2.3. Arutelu ja järeldused

Mitmete uuringute raames on uuritud noorte ettevõtlikkusega seotud oskuste arengut, kuid sotsiaalsete oskuste arengut noorte ettevõtlusprogrammide raames autorile teadaolevalt uuritud ei ole. Siiski mitmeid ettevõtlikkusega seotud oskusi käsitletakse erinevates sotsiaalseid oskusi kirjeldavates lähenemistes (Walker *et al.*, 1995, lk 227, Gresham & Elliot, 1993, lk 289). Antud uuringu eesmärgiks oli analüüsida, kas õpilasfirmade programm suudab aidata kaasa noorte sotsiaalsete oskuste arengule.

Käesoleva uuringu tulemustest selgus, et statistiliselt olulised muutused noorte sotsiaalsete oskuste arengus ilmnemiseid kehtestamise ja enesejuhtimisega seotud oskustes ning akadeemilistes oskustes. Tulemused erinesid mõnevõrra erinevates maakondades. Kuigi õpilasfirmade programmi juhendajad läbivad ühtse koolituse ja üldjoontes on õpilasfirmade programmi juhendamine sarnane, siis võib siiski esineda erinevusi juhendajate lähenemistes. Lisaks on nii noortel kui nende juhendajatel õpilasfirmades tegutsemisel erinev motivatsioon ning erinevates maakondades ka erinevad võimalused arenguks ja tegutsemiseks. Viies Euroopa riigis läbi viidud uuringu tulemustest selgus, et õpetajate ja õpilaste motivatsioon tegutsemiseks ja avatus arenguks on olulised tegurid õpilasfirmade tegevuses (Eide & Olsvik, 2017, lk 49). Antud töö raames ei uuritud motivatsiooni, keskkonna ja juhendamise seotud teemasid, kuid need võivad olla üheks põhjuseks, miks maakondlikult on tulemused mõnevõrra erinevad.

Põlva- ja Tartumaa noorte tulemuste põhjal võib öelda, et mõlemas maakonnas arenesid enam-vähem sarnaselt akadeemilised oskused, mille alla Caldarella ja Merrelli taksonoomia järgi liigituvad ajaplaneerimine, eesmärkide seadmine, juhiste järgimine ja täitmine, oskus küsimusi esitada, paluda abi jne (Caldarella ja Merrell, 1997). Õpilasfirmade programmi puhul on püstitatud üheks põhilistest eesmärkidest ka ajaplaneerimine, mis võimaldab sooritada ülesandeid õigeaegselt jälgides programmis ette nähtud ajakava. Erinevalt väikeettevõtetest (millele sarnaselt õpilasfirmad

tegutsevad), kes saavad koostada ise oma ajakava, on õpilasfirmadel tegutsemiseks suhteliselt piiratud aeg. Sügisel õpilasfirmaga alustades on noortel piiratud aeg tootearenduseks ja turunduseks, sest juba detsembris algavatel laatadel tuleb oma toote ja teenusega välja tulla, mistõttu on ajaplaneerimine väga olulisel kohal. Viies Euroopa riigis 2016. aastal läbi viidud uuringu tulemustest selgus, et nii õpetajad kui ka õpilased tõid ajaplaneerimise oskuse paranemise välja programmi ühe positiivse väljundina (Eide ja Elsvik, 2017, lk 78). Samuti näitas 2015.-2016. aastal Inglismaal läbi viidud uuring, et noortes arenesid organisatoorsed oskused 7% võrra, mille hulka kuulusid antud jaotuse järgi ka ajaplaneerimine ja eesmärkide seadmine (Young Enterprise, 2016, lk 7).

Caldarella ja Merrelli sotsiaalsete oskuste taksonoomia järgi, mis on antud uuringus küsimustiku aluseks, on kehtestamisoskuste puhul olulised oskused seotud nii initsiatiivi, enesekindluse, enda esitlusoskustega kui ka oskusega öelda „ei“. Olulisel kohal on ka eneseanalüüs ja oskus enda positiivseid jooni välja tuua (Caldarella & Merrell, 1997). Antud töö raames läbi viidud uuringust selgusid, et kehtestamisega seotud oskused paranesid vaid Põlvamaa noortel. Ka 2014.-2015. aastal Inglismaal läbi viidud uuringu tulemused näitasid, et õpilasfirmade programmi läbinud noortes paranes teadlikkus oma võimetest ja oskustest (Young Enterprise, 2015, lk 11). Õpilasfirmade programmi üheks eesmärgiks on esitlemis- ja suhtlemisoskuste parandamine, samuti on olulisel kohal enesekindluse kasvatamine ja initsiatiivi võtmine. Nende oskuste arendamiseks pakub õpilasfirmade programm mitmeid erinevaid võimalusi. Kuna programmi raames on olulisel kohal oma idee, toote või teenuse maha müümine (näiteks laatadel osalemine või koostööpartneritega kohtumine), siis sellise tegevuse käigus arenevad ühtlasi ka noorte esitlusoskus ja eneseturundusoskus. Ka 2015.-2016. aastal Belgias, Eestis, Itaalias, Lätis ja Soomes läbi viidud uuringu tulemustest selgus, et õpilasfirmade programmi läbinud noortes arenesid esitlusoskused ning kehtestamisega seotud oskused, lisaks olid nad altimad võtma initsiatiivi. Sama uuringu raames tõid noored välja, et õpilasfirmade programm arendas neis oskust seista oma idee eest hoolimata teiste inimeste arvamuselt ja muutis nad enesekindlamaks oma ideede esitlemisel (Eide & Olsvik, 2017, lk 78, 85-86). Siiski ilmneseid antud faktoriga seotud muutused sotsiaalsete oskuste arengus vaid Põlvamaa noorte puhul.

Tartumaa noorte tulemustest selgus, et lisaks akadeemilistele oskustele paranesid veel ka enesejuhtimisega seotud oskused. Caldarella ja Merrelli (1997) lähenemise järgi on selle faktori puhul olulised oskused seotud probleemide lahendamise, koostöö, kompromisside ja riskivalmidusega. Õpilasfirmade programmi eesmärkidest tulenevalt on üheks oluliseks osaks antud programmi läbimisel meeskonna ja gruppitööoskus. Nagu ka väikeettevõtlus, millele sarnaselt õpilasfirmade programm tegutseb, on õpilasfirma tegevus seotud riskidega, seega riskivalmidus on oluline oskus, mida antud programmi raames arendada. Koostööpartneritega suhtlemisel, meeskonna loomisel ja arendamisel on kompromisside tegemine ja koostööoskused väga olulisel kohal. Autori aastatepikkune kogemus õpilasfirmadega on näidanud, et igas õpilasfirmas esineb probleeme, mistõttu on loogiline, et noortes arenevad ka probleemilahendus-, läbirääkimis- ja kompromisside tegemise oskused. Ka 2015.-2016. aastal Inglismaal läbi viidud õpilasfirmade programmi mõju-uuringus selgus, et noortes arenesid probleemide lahendamise ning meeskonna- ja koostööoskused (Young Enterprise 2016, lk 8).

Võrumaa võib eristuda oma tulemustelt teistest maakondadest eelkõige seetõttu, et selle maakonna õpilasfirmade juhendajal oli vaatluse all olnud õppeaastal juhendada viisteist õpilasfirmat, mille tõttu võib oletada, et juhendaja personaalne toetus õpilasfirmadele oli väiksem. Teistes maakondades jääb ühe õpetaja juhendada keskmiselt 2-7 õpilasfirmat, mis on oluliselt väiksem arv. Lisaks kasutavad teiste maakondade õpilasfirmad mentoreid erasektorist (näiteks Tartu- ja Põlvamaa õpilasfirmad) ning osalevad mentorprogrammides, mis on loodud õpilasfirmade programmi tegevust arvestades või toetavad nende tegevust - näiteks Tartu Ärinõuandla poolt algatatud õpilasfirmade mentorprogramm, Tartu Ülikooli poolt pakutavad mentortegevused, mis toetavad õpilasfirmasid Tartumaa ja ideekonkurss „Välgatus“ Põlvamaal, mille raames õpilasfirmad said endale isikliku mentori ning Kaleidoskoop Tartumaal. Ideede konkursid aitavad rohkem panna mõtlema selle üle kas idee on jätkusuutlik, praktiliselt kasutatav ja teostatav või jääbki idee tasandile. Oluliseks osaks on mentorite kaasamine eriti juhul kui on tegemist mõne erialaspetsiifilise toote või teenuse pakkumisega, mille puhul tulevad kasuks erialased teadmised ja oskused. Ka viies Euroopa riigis läbi viidud uuringu tulemustest selgus, et noored pidasid mentorite panust väga oluliseks. Kuna paljud juhendajad ei oma reaalselt kogemust ärimaailmast, siis mentorid saavad oma panusega

kaasa aidata just seda lünka täites. Mentori olemasolu annab õpilasfirmale spetsiifilisemaid oskusi ja teadmisi (nt. müük, suhtlemine, kliendi poole pöördumine, toote tutvustamine jne), teistmoodi vaatenurka ja tuge mõtlemisel ning lahenduste leidmisel. Mentorprogramm annab eelnevale lisaks veel ka teiste kogemustest õppimist ning mõtete ja ideede jagamist. (Eide & Olsvik, 2017, lk 31–32, 43). Eelnevat arvesse võttes võib oletada, et mentoritel ja erinevatel toetavatel tegevustel on oluline mõju noorte sotsiaalsete oskuste arengule.

Töö raames uuris autor ka noorte hinnangut õpilasfirmade programmi mõjust nende isiksuseomadustele. Programmiga alustades oli noortel võimalik hinnata seitsset isiksuseomadust - ettevõtlikkust, loovust, uuendusmeelsust, paindlikkust, enesekindlust, vastutustunnet ja sihikindlust, ning hinnata neid 5-palli skaalal. Isiksuseomaduste valiku aluseks oli õpilasfirmade programmi juurde kuuluv enesehinnangu test (*The Entrepreneurial Skills Pass*). Antud testi täitmine on Euroopa riikides õpilasfirmade programmi läbimise kohustuslik osa ja seda täidavad kõik programmi läbivad noored õpilasfirmaga alustades ja lõpetades. Töös läbi viidud uuringu tulemustest selgus, et programmi käigus arenesid noortes ettevõtlikkuse, loovuse, uuendusmeelsuse ja paindlikkusega seotud isiksuseomadused. Õpilasfirma tegemine on võrreldes ärimaailmaga suhteliselt lühiajaline protsess (õpilasfirma luuakse kooliaasta alguses ja lõpetatakse kooliaasta lõpus, maksimaalselt saab firma tegutseda 9 kuud). Iga-aastaselt luuakse Eestis ligikaudu 300 õpilasfirmat (Eide & Olsvik, 2017, lk 41) ning konkurents õpilasfirmade turul on tihe. See paneb õpilasfirmat tegevad noored loovalt mõtlema, kuidas konkurentide seas paremini silma paista ja oma toode või teenus klientidele ja koostööpartneritele maha müüa ning olema uuendusmeelne. Ka viies Euroopa riigis läbi viidud uuringu tulemused näitasid, et kõikides osalenud riikides paranes noortes antud programmi mõjul loovus. Samuti näitasid selle uuringu tulemused vastutustunde ja enesekindluse kasvu (Eide & Olsvik, 2017, lk 85-86), mida antud töö raames läbiviidud uuringu tulemused ei näidanud. Ajaline piirang ei võimalda noortel tihti teha pikaajalisi plaane ja erinevaid lähenemisviise läbi proovida, siis tuleb olla paindlik ja lahendada probleeme vastavalt hetkeolukorrale. Ka Inglismaal läbi viidud uuringu tulemused näitasid paindlikkuse kasvu (Young Enterprise, 2016, lk 8). Sarnaselt sotsiaalsete oskuste

arengule, esinesid ka isiksuseomaduste arengus muutused vaid kahe maakonna – Põlva- ja Tartumaa tulemustes.

Kuna nende andmete põhjal üksi on keeruline väga selgeid järeldusi maakondade vaheliste erinevate tulemuste kohta teha, siis järeluuringus tuleks intervjuuerida juhendajaid ning selgitada välja võimalikud erisused nende juhendamispähtikas. Samuti võib selgitada ilmnenu erinevusi õpilasfirmade programmis osalenute motivatsioon ja üldine atmosfäär.

KOKKUVÕTE

Käesolev lõputöö on kirjutatud teemal „Õpilasfirmade programmi mõju noorte sotsiaalsete oskuste arengule noorte hinnangul“. Töö autori arvates oli oluline uurida, kuidas antud programm mõjutab oskusi, mis muutuvad noorte jaoks järjest olulisemaks tööellu sisenemisel ja aktiivseks kodanikuks kasvamisel ning aru saamisel oma rollist kogukonnas.

Lõputöö eesmärgiks oli selgitada välja, kas ja milliste sotsiaalsete oskuste ja isiksuseomaduste arengut toetab õpilasfirmade programm.

Lõputöö koosneb teoreetilisest ja empiirilisest osast. Uurimistöö teoreetilises osas kirjeldab autor erinevaid lähenemisi sotsiaalsete oskuste käsitlemisele, nende taksonoomiaid ja nende uurimist ning õpilasfirmade olemust, eesmäärke ja tegevust, kasutades selleks erinevaid Euroopas läbi viidud uuringuid, teadusartikleid ja erialakirjandust. Sotsiaalsete oskuste mõiste avamisel kasutas töö autor mitmeid erinevaid lähenemisi, kuid olulisemateks antud töö raames olid need teooriad, milles sotsiaalsed oskused olid mõnevõrra seotud ka ettevõtlikkusega seotud oskustega: Walker, Colvin ja Ramsey mõistavad sotsiaalseid oskuseid kompetentside kogumikuna, mis aitab algatada ja hoida positiivseid suhteid ning soodustab eakaaslaste poolt aksepteeritust (Walker *et al.*, 1995, lk 227) ning Greshami ja Ellioti järgi on olulised valdkonnad just eelkõige õpetajate ja vanemate vaatenurgast lähtuvalt koostöö, enesekehtestamine, vastutus, empaatiavõime ja enesekontroll (Gresham & Elliot, 1993, lk 290). Antud uuringus kasutatud küsimustiku aluseks on Caldarella ja Merrelli sotsiaalsete oskuste klassifikatsioon. Caldarella ja Merrell peavad olulisteks oskusteks muuhulgas ka oma võimete ja potentsiaali teadvustamist ja kasutamist, koostööoskust, enesetundmist ja enesekindlust, enesejuhtimist, enesekehtestamist, piirangute ning normide ja erinevate juhendite mõistmist ja aksepteerimist (Caldarella & Merrell, 1997, lk 274).

Uurimus viidi läbi kvantitatiivsete meetoditega. Uurimuse läbiviimiseks koostati e-ankeet, mis koosnes kolmekümne üheksast küsimusest ja jagunes kolme ossa: küsimused objektiivsete tunnuste kohta, enesekohased väited, mis jagunesid viide faktorisse (suhted eakaaslastega, enesejuhtimine, akadeemilised oskused, kuuletumine, kehtestamisoskused) ja üldised küsimused, milles noor sai hinnata seitset olulisimat ettevõtlikkusega seotud isiksuseomadust. Küsimustik saadeti juhendajate kaudu laiali kõikidele Tartu-, Põlva- ja Võrumaa noortele, kes läbivad 2016/2017 aastal õpilasfirmade programmi. Analüüsi käigus kasutati kirjeldavat statistikat ja sotsiaalsete oskuste arengu hindamiseks paariviisilist t-testi.

Uurimistulemustest selgus, et õpilasfirmade programmi raames paranesid noortel enesejuhtimise, akadeemiliste oskuste ja kehtestamisoskustega seotud sotsiaalsed oskused ning isiksuseomadustest näitasid tulemused muutuseid ettevõtlikkuse, loovuse ja paindlikkuse arengus. Siiski võis statistiliselt olulisi muutuseid täheldada vaid Põlvamaa ja Tartumaa noorte puhul. Kuna antud maakondades pakuti noortele lisaks õpilasfirmade üldisele programmile ka lisategevusi ja –tuge, näiteks mentorid, ideedekonkursid, siis võib oletada, et antud programmi puhul on olulisel kohal erinevad toetavad tegevused. Võrumaa õpilasfirmade programmi läbivate noorte sotsiaalsete oskuste ja isiksuseomaduste arengus mingeid muutusi ei avaldunud ja selle põhjuseks võib arvata, et õpilasfirmade juhendajal oli juhendada liiga suur arv õpilasi. Samuti ei olnud Võrumaa õpilasfirmadel kaasatud nende tegevusse mentoreid ning nad ei ole osalenud õppeaasta jooksul erinevates toetavates tegevustes.

Käesoleva uuringuga sai kinnitust arvamuse, et õpilasfirmade programm toetab noorte sotsiaalsete oskuste ja isiksuseomaduste arengut, mis võimaldab noortel tulevikus paremini hakkama saada nii tööturule sisenedes kui aktiivse kodanikuna ühiskonda panustades. Sotsiaalsete oskuste ja isiksuseomaduste arenemisel on tõenäoliselt olulisel kohal ka toetavad tegurid: juhendamine, ümbritsev keskkond, perekond jne, mille mõju antud töö raames küll ei uuritud, aga mida autor soovib järeluurigus edasi uurida.

VIIDATUD ALLIKAD

- Caldarella, P., & Merrell, K. W. (1997). Common dimensions of social skills of children and adolescents: A taxonomy of positive behaviors. *School Psychology Review*, 26(2), 264–278.
- Chazan, M., Laing, A., F., Davies, D., & Phillips, R. (2001). *Eemaletõmbunud, üksildaste laste ja noorukite abistamine*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2014-2020. (2013). Tallinn: Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium.
- Eesti Kaubandus-Tööstuskoda. (2010). *Ettevõtlusõppe edendamise kava „Olen ettevõtlik!“*. Tallinn: Eesti Kaubandus-Tööstuskoda, Ettevõtlusõppe Mõttekoda.
- Eesti Noorsootöö keskus. (2009). *Otsides ja leides sissepääsu töömaailma: juhendmaterjal noortega töötavale spetsialistile*. Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus.
- Eide, T. H., Olsvik, V. M. (2016). *Qualitative case studies of mini-company experiences in five European countries*. „If everything is told to you, it is not learning. You have to figure out something on your own.“ Retrieved from http://www.ostforsk.no/wp-content/uploads/2017/03/201704_Qualitative_case_study_of_mini-company_experiences_in-five_European_countries.pdf
- Euroopa Parlament. (2013). *Tegevuskava „Ettevõtlus 2020 – ettevõtlikkuse taaselavdamine Euroopas*.
- Gibb, A. A. (1993). Enterprise culture and education: Understanding enterprise education and its links with small business, entrepreneurship and wider educational goals'. *International Small Business Journal*, 11(3), 11-34.
- Gresham, F. M., & Elliot S. N. (1993). *Social Skills Interventions for Children*. *Behavior Modification*, 17(3), 287-313. Sage Publications, Inc.

- Gresham, F. M., Elliot S. N., Vance, M. J., & Cook, C. R. (2011). *Comparability of the Social Skills Rating System to the Social Skills Improvement System: Content and Psychometric Comparisons Across Elementary and Secondary Age Levels*. *School Psychology Quarterly*, 26(1), 27-44. American Psychological Association.
- Gümnaasiumi riiklik õppekava. (2011). Riigi Teataja I, 14.01, 2. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014021>
- Hytti, U., & O’Corman, C. (2004). What is “enterprise education”? An analysis of the objectives and methods of enterprise education programmes in four European countries. *Education + Training*, 44(1), 11-23.
- Junior Achievement Eesti. *Õpilasfirma kui praktilise töö juhendi näidis õpilasfirma kui praktilise tegevuse hindamiseks*. Tallinn: 2014.
- Jõgi, K. (2013). *Üliõpilaste ettevõtluspotentsiaali hindamine ja arendamise võimalused kõrgkoolis*. (Magistritöö). Loetud aadressil: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/29218/jogi_kaisa.pdf?sequence=5&isAllowed=y
- Kaldoja, M.-L. (2013). *Sotsiaalse pädevuse hindamine enesekohase küsimustikuga*. E. Kikas (toim), Projekt: „Üldpädevused ja nende hindamine“, Ülevaade projektist ja mõningaid 7.-9.klasside uurimuse tulemusi (lk 50-61). Loetud aadressil: <https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/49704/YPKoondAruanne.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- The expert group „Education entrepreneurship“. (2004). *Final report of the project: Making progress in promoting entrepreneurial attitudes and skills through Primary and Secondary education*. Brüssel: European Commission.
- Keltikangas-Järvinen, L. (2011). *Sotsiaalsus ja sotsiaalsed oskused*. Tallinn: Koolibri.
- Krips, H. (2011). *Konfliktidest ja suhtlemisoskustest õpetamisel ning juhtimisel*. Tartu: AS Atlex.
- Krips, H. (2011). *Õpetajate suhtlemiskompetentsus ja suhtlemisoskused*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Osula, K. Statistika ja andmeanalüüsi kursuste materjalid. Loetud aadressilt: <http://www.tlu.ee/~kairio/index.html>
- Ploom-Zilmer, K. (2013). *Kutseõppeasutuste spetsialistide hinnangud mõõduka intellektipuudega noorte sotsiaalsete oskuste omandatuse tasemele kutseõppes*.

- (Bakalaureusetöö). Loetud aadressil:
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/29050/ploom_zilmer_kaili.pdf
- Puidet, E., Kaarna, K., Kullerkupp, A., Israel, I., Perens, A., Einaste, S., Teral, A., Maripuu, I., Moroz, T., Karu, M. & Rihvk, L. (2016). *Alustava ettevõtja käsiraamat. Teekond inspiratsioonist tegudeni*. Loetud aadressil:
http://www.eas.ee/wp-content/uploads/2016/03/BDA_edu_kasiraamat_A5_web.pdf
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. (2010). Riigi Teataja I, 41, 240. Loetud aadressil
<https://www.riigiteataja.ee/akt/13332410>
- Randma, T. & Venesaar, U. (2016). Does the general education school curriculum support the development of enterprising people? *Baltic Journal of Management*, 11(2), 142 – 166.
- Saat, H. (2005). *Sotsiaalsed oskused: kontseptsioon ning arendamise ja hindamise võimalused koolis*. A. Ots (toim), Üldoskused – õpilase areng ja selle soodustamine koolis (lk 131-160). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Saat, H., & Kanter, H. (2003). *Sotsiaalne kompetentsus*. Loetud aadressil
http://www.curriculum.ut.ee/sites/default/files/sh/sotsiaalne_kompetentsus.pdf
- Schoon, I., & Duckworth, K. (2012). Who Becomes an Entrepreneur? Early Life Experiences as Predictors of Entrepreneurship. *Developmental Psychology*, 48(6), 1719–1726. American Psychological Association: 2012.
- Siimon, A.; Kaseorg, M. (2008). Ettevõtlusaktiivsus ja selle arendamise võimalused Eestis. *Eesti majanduspoliitilised väitlused*. Artiklid (CD-ROM). XVI: XVI rahvusvaheline majanduspoliitika teaduskonverents "Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2008" lk 219–235. Tartu-Värsk: Mattimar OÜ.
- Sirkel, R., Uiboleht, K., Teder, J., & Nikitina-Kalamäe, M. (2008). Ideest eduka ettevõtte: õppematerjal. Tallinn: SA Innove.
- Tropp, K., & Saat, H. (2010). *Õpilaste suhted eakaaslaste ning täiskasvanutega ja sotsiaalsete oskuste areng*. E. Kikas (toim), Õppimine ja õpetamine esimeses ja teises kooliastmes (lk 61-87). Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.
- Vestergaard, L., Moberg, K. & Jørgensen, C. (Eds.) (2012). *Impact of Entrepreneurship Education in Denmark – 2011*. Retrieved from <http://www.cise.es/wp->

content/uploads/2013/03/5.-

impact_of_entrepreneurship_education_in_denmark_2011.pdf

- Walker, H. M., Colvin, G., Ramsey, E. (1995). *Antisocial behavior in school: Strategies and best practices*. Pacific Grove: Books/Cole Publishing Company.
- Whitcomb, S. A., & Merrell, K. W. (2013). *Behavioral, social, and emotional assessment of children and adolescents* (4th ed.). New York: Routledge.
- Wilson, K. (2008). *Entrepreneurship Education in Europe- Entrepreneurship and Higher Education*. J. Potter (edit.), *Entrepreneurship and higher education* (lk 119-137). Paris: OECD Publishing.
- Õunapuu, K. (2013). *Ettevõtlikkuspädevus*. E. Kikas (toim), *Õppimine ja õpetamine esimeses ja teises kooliastmes* (lk 131-140). Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.
- Young Enterprise Denmark. (2014). *How to assess and evaluate the influence of entrepreneurship education*. A report of the ASTEE project with a user guide to the tools.
- Young Enterprise. (2015). *Company Programme 2014–15 Impact Report*. Retrieved from <https://www.young-enterprise.org.uk/wp-content/uploads/2014/09/CP-2014-15-Impact-Report.pdf>
- Young Enterprise. (2016). *Company Programme 2015–16 Impact Report*. Retrieved from <https://www.young-enterprise.org.uk/wp-content/uploads/2014/09/YE-Impact-Report-2016-FINAL-1.pdf>

Lisa 1 Küsimustik õpilasfirmade liikmetele

Hea õpilasfirma liige!

Olen Tartu Ülikooli Pärnu Kolledži sotsiaaltöö ja rehabilitatsioonikorralduse üliõpilane ning viin läbi uuringut, mille raames uuritakse noorte sotsiaalsete oskuste arengut läbi õpilasfirmade programmi. Selle väljaselgitamiseks palun teil täita järgnev küsimustik.

Uuringus osalevad Põlva-, Tartu- ja Võrumaal 2016/2017 õppeaastal tegutsevate õpilasfirmade liikmed. Kogutud andmeid kasutatakse ainult käesoleva uuringu raames. Kõiki kogutud andmeid kajastatakse ainult üldistatud kujul ning tagades iga osaleja anonüümsuse.

Loodan väga, et nõustute panustama käesolevasse sotsiaalsete oskuste uuringusse. Kui teil tekib uuringuga seoses mõningaid küsimusi, siis võtke julgesti ühendust.

Ette tänades

Janeli Virnas (tel: 53484685, e-post: janeli.virnas@gmail.com)

Sugu ...N ...M

Vanus

Maakond, kus sinu õpilasfirma tegutseb ...Põlvamaa ...Tartumaa ...Võrumaa

Palun hinda järgmisi väiteid, kuivõrd õiged on need sinu puhul.

Vastuste skaala: 1-5 (1- see ei ole minu puhul õige; 5 - on minu puhul väga õige).

Suhted eakaaslastega	See ei ole minu puhul õige	Vahel harva kehtib minu puhul	Mõnikord kehtib minu puhul	Sageli kehtib minu puhul	On minu puhul väga õige
Olen valmis oma meeskonnakaaslaste eest välja astuma					
Osalen ühistes tegevustes (ka tegevused väljaspool kooli)					

Olen kaaslaste suhtes mõistev					
Oskan luua sõprussuhteid					
Pakun kaaslastele vajadusel abi					
Mulle meeldib olla juhirollis					

Enesejuhtimine	See ei ole minu puhul õige	Vahel harva kehtib minu puhul	Mõnikord kehtib minu puhul	Sageli kehtib minu puhul	On minu puhul väga õige
Probleemide ilmnemisel suudan jääda rahulikuks					
Teen hea meelega teistega koostööd erinevates situatsioonides					
Suudan kriitikast õppida					
Suudan aru saada erinevatest piirangutest ja reeglitest					
Oskan teha kompromisse					
Julgen võtta riske					

Akadeemilised oskused	See ei ole minu puhul õige	Vahel harva kehtib minu puhul	Mõnikord kehtib minu puhul	Sageli kehtib minu puhul	On minu puhul väga õige
Küsimuste tekkimisel julgen küsida abi					
Hoolimata kaaslaste mõjutustest, suudan jätkata tööd					
Oskan esitada asjakohaseid küsimusi					
Täidan endale määratud tööülesandeid					
Oskan oma aega hästi planeerida					
Oskan seada eesmärke oma tegevusteks					

Kuuletumine	See ei ole minu puhul õige	Vahel harva kehtib minu puhul	Mõnikord kehtib minu puhul	Sageli kehtib minu puhul	On minu puhul väga õige
Suudan aru saada erinevatest juhenditest					
Järgin alati reegleid					
Viin alati alustatud ülesanded lõpuni					

Kehtestamisoskused	See ei ole minu puhul õige	Vahel harva kehtib minu puhul	Mõnikord kehtib minu puhul	Sageli kehtib minu puhul	On minu puhul väga õige
Olen alati oma tegevustes enesekindel					
Sõbrunen kergesti teiste inimestega					
Oskan öelda "ei"					
Oskan ennast esitleda					
Oskan tuua välja oma positiivsed jooned					
Tean enda tugevaid ja nõrku külgi					
Oskan oma seisukohti argumenteerida					
Suudan välja mõelda uusi ideid					

Palun hinda 5-palli skaalal järgmisi isiksuseomadusi.

Vastuste skaala: 1-5 (1- väga madal; 5 – väga kõrge).

Isiksuseomadused	Väga madal	Madal	Keskmine	Kõrge	Väga kõrge
Ettevõtlikkus					
Loovus					
Uuendusmeelsus					
Paindlikkus					
Enesekindlus					
Vastutustunne					
Sihikindlus					

Suur tänu vastamast!

SUMMARY

THE IMPACT OF STUDENTS' COMPANIES PROGRAMME ON THE DEVELOPMENT OF SOCIAL SKILLS OF THE YOUTH BASED ON SELF- ASSESSMENT

Janeli Virnas

Related to unemployment issues within the youth, the skills acquired at school are increasingly important. Social skills are very important when entering the job market and people with good social skills are highly valued (Keltikangas-Järvinen, 2011, p 13). The author of the thesis noticed there was a need to study how the students' companies programme affects skills that are increasingly important when entering professional life and becoming an active citizen, and understanding one's role in the society.

As no solid definition for social skills can be found in the literature, the study will mainly handle approaches that cover personality traits related to entrepreneurship. The study conducted in the scope of this work is composed based on the taxonomy suggested by Caldarella and Merrell. According to this classification, social skills are divided into five categories: peer relations, self-management, academic skills, compliance, assertion skills (Caldarella & Merrell, 1997, p 270, 275).

Gresham and Elliot consider the development of social skills as one of the most important outputs of the learning process (Gresham & Elliot, 1993, p 287). In addition to the academic teaching methods, social skills can also be taught experientially using methods of experiential learning and active learning (Ploom-Zilmer, 2013, p 18). The students' companies programme studied in this work is also a practical outcome of active learning of Entrepreneurship and Economy. The goal of students' companies is to acquire entrepreneurial skills and to develop entrepreneurial spirit via practical activities. The

sub-goals of a students' company are listed as follows: completion of the life cycle of a business while taking the role of an entrepreneur and a leader of a company, developing group work skills, developing creativity, growing responsibility, learning time management, developing skills of research (market research), presentation and communication (Eide & Olsvik, 2016, p 8).

In this work an increase in social skills after completion of students' companies programme was studied in the counties of Tartumaa, Võrumaa and Põlvamaa. The study question was: whether the students' companies programme supports the development of social skills and personality traits and if yes then which ones?

The study was conducted using quantitative methods. Pre- and post-testing was conducted using a web-based questionnaire based on a Likert-type scale including thirty nine questions in three sub-divisions: objective characteristics (sex, age, county), self-reported statements that divide into five categories: peer relations, self-management, academic skills, compliance, assertion skills, and personality traits: entrepreneurial spirit, creativity, innovation, flexibility, self-confidence, responsibility and perseverance.

Data analysis was conducted using the software programmes MS Excel and SPSS 24. The data was analysed using descriptive and comparative statistics, ANOVA test, and a paired samples t-test was used to evaluate the change in the social skills of the participants.

To reveal potential differences in the students' social skills between the three counties, their pre-test results were compared. As ANOVA test revealed no statistically significant differences in any of the factors related to the social skills or personality traits, one can claim that at the beginning of the students' companies programme the students from the three counties had no differences in their social skills. To find out whether and how much the students' companies programme during the first half a year supported the development of the students' social skills, a paired samples t-test was conducted to compare the data from pre- and post-tests.

The paired samples t-test showed statistically significant difference in social skills related to self-management and academic skills among the students of Tartumaa. The t-test results of the students of Põlvamaa showed statistically significant difference in the

students' academic skills and assertion skills. The results of these two counties revealed the impact of students' companies programme on the social skills of the youth. The only county that had no statistically significant change based on the paired samples t-test was Võrumaa.

Also the development of various entrepreneurship-related personality traits connected to the students' companies programme was studied. Similarly to the first part of the analysis, only two counties, Tartumaa and Põlvamaa, showed statistically significant improvement in the personality traits. The results of the paired samples t-test revealed significant change in entrepreneurship, creativity and flexibility among the youth of Tartumaa. In Põlvamaa, the students' companies programme supported the development of creativity and innovation of the youth. Among the youth of Võrumaa there was no statistically significant change in the development of personality traits. The differences of the findings between the three counties can be explained with the circumstance that in Tartumaa and Põlvamaa, in addition to the general students' companies programme, the youth had also access to additional activities, such as mentors and idea competitions. Therefore, it might be assumed that various supportive activities are essential for this programme. No change in social skills and personality traits among the youth in Võrumaa in the context of the students' companies programme might be related to the tutors having too many students to supervise. In addition, no mentors were involved in the activities of the students' companies in Võrumaa and the students did not participate in other supportive activities during the school year.

In summary, the students' companies programme supports the development of social skills and personality traits among the youth, which in the future allows them to effectively manage entering the job market as well as contributing to the society as an active citizen. However, in the development of social skills the supportive factors, such as mentoring, environment around, family etc, which were not studied in the scope of this work, are probably important and the author's suggestion is to focus on that more thoroughly in the follow-up study.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Janeli Virnas**,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose Õpilasfirmade programmi mõju noorte sotsiaalsete oskuste arengule noorte hinnangul, mille juhendaja on PhD Katrin Saks
- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Pärnus, **17.05.2017**